Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың сентябрь 11 четверг № 214 (13214)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

Мал чемнери белеткээриниң болгаш дүжүттү чидириг чок ажаап алырының темпизин дүргедедиил!

Бөгүн «ШЫН» солун КУШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН тараажы Николай ХОМУШКУНУҢ чедиишкиннинге тураскаадып көдүрген.

Кызыл районда «ШАМБАЛЫГ» совхозтуң комбайнери Николай Хомушку неделя дургузунда 264 гектар шөлдүң тараазын тывычалаан. Ол хүнгерде 18,5 гектар тараа тывычалаар онаалдазын барык ийи катап ажыр күүседип келген.

Сентябрь 10-нуң байдалы-биле алырга, республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге 6395 тонна тарааны дужааган.

ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Күскү каай, аас хүннер эгелээн. Республиканың ажыл-агыйлары ону ажыглап, дүжүттү кыска хуусаада, чидириг чок ажаап алыр дээш кажангызындан артык шалыпкып ажылдап турар. Сентябрь 8—9-туң медээзи-биле алырга, Барыын-Хемчик, Кызыл, Чөөн-Хемчик, Таңды, Улуг-Хем районнар дүжүт ажаалдазын дүргедедип, ажылдың шын организастап чорутканындан өскелерден хөй тарааны күрүнеге дужааган. Ол ышкаш «Дөң-Терезин», «Чодураа», «Чыраа-Бажы», «Кызыгаар», «Чаа орук» совхозтар дүжүт ажаалдазын доозуп, күрүнеге тараа дужаар талазы-биле өске ажыл-агыйларны мурнап турар.

Ол ийи хүнде Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Тес-Хем районнар дүжүт ажаалдаазын багай чорудуп, чаңгыс черде турбушаан. Олар күрүнеге килограмм-даа тараа дужаваан.

Сентябрь оннуң медээзин ёзугаар алырга, республикада дүжүт ажаалдазының байдалы мындыг: бирги одуругда — кезер шөлү, ийигизинде — ажааган шөлү, үшкүзүнде — бир гектарга онаалтыр алган дүжүдү, дөрткүзүнде — күрүнеге дужааган тараазы (тонна-биле).

Бай-Тайга	1183	437	9,3	—
Мөңгүн-Тайга	—	—	—	—
Барыын-Хемчик	3410	1303	13,9	—
Өвүр	—	—	—	—
Сүт-Хөл	4753	1971	14,8	—
Чөөн-Хемчик	12433	2704	9,2	50
Улуг-Хем	16142	4380	18,1	12
Таңды	42210	16291	10,8	2415
Бии-Хем	25307	8984	10,9	977
Тожу	—	—	—	—
Каа-Хем	25895	12235	8,3	2452
Тес-Хем	2202	1610	11,8	—
Эрзин	3023	820	10,9	86
Кызыл	23693	10499	11,1	190
Республика	161657	61180	11,0	6395
Эрткен чылын	—	27602	10,1	—

Республикада 224,5 гектар картофель ажаатtынган, оон 1858 тонна дүжүт алдынган. Эрткен чылын 254 гектардан 2136 тонна картофель алдынган турган. Бир гектардан дүжүт: бо чылын—83 центнер, эрткен чылын—84 центнер.

АЖААЛДАДА

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң тараазының баштайгы дүжүдү Кызылдың сайгарылга баазазында экпеп дүжүртүнген. Ону баазаның лаборантылары эки шынарлыг тараа деп үнелээннер.

Ажыл-агыйның Н. Ф. Иванов удурткан кероо-биле ажылдап турар бригадазы эрткен чылын бир гектар черден-не 8 центнер тараа ажаап алыр тургаш, 25 центнерни ажаап алган. Бригада кежигүннериниң бо чылын өстүрүп алган тараазы база-ла чемгир болгаш арыг боор турар.

Шөлде ажылдап турар мурнакчы механизаторларның комбайнында кызыл беш адырларны чыпшырып турар. Чүс бежен тонна тараа бастырган кижиниң комбайнынга-ла бир беш адырны чыпшырар. Ажаалдаже баштай киргеннерниң бирээзи Виктор Ондарның комбайнында чеди сылдыс кадаттынган. Ол бодунуң өөрү үш механизатор-биле кады тарааны аңгылап кестирип, хүн үлүүн ажыр күүседип турар. Ол «Көк-Тей» совхозтуң шөлдеринде беш дугаар чыл ажылдап турары бо. Ооң ажылынга мергежили чыл келген тудум бедип орар.

Ол ышкаш эрткен чылдың түңнелдери-биле Москвада Бүгү-эвилелдиң Улус Ажыл-агыйының Чедиишкиннериниң делгелгезиниң мөңгүн медалы-биле шаңнаткан А. В. Черменёвтуң ажылы база макталлыг.

Амгы үеде бригаданың кежигүннери мал чемнери белеткээрин уламчылавышаан, тараа ажаалдазын шалыпкын чорудуп турар.

Л. СОКОЛОВА.

ТАРААЖЫНЫҢ ХҮНҮ

«Коммунизмниң херели» совхозтуң Оңгар-Ховуда турлаан аянныг шимеп каан. Ховунуң «корабльдерин» шуушту чыскаай тургузупкан. Оларның кырында кызыл туктугаштар күскү аас хүнде салгынга киискээн. Чүък машиназының ол-бо талазында кып-кызыл лозуңнарда «Тараа — Төрээн чурттуң байлаа!», «Тараажылар, чаа дүжүттү шынарлыг ажаалыңар!» дээн сөстерлиг лозуңнарны аскан. Ону көргеш, кижиниң хей-аъды көдүрлүп кээр.

Ажылдаарда эптиг кеттингилээн, чазык-чаагай механизаторлар көктүг дазырда олурупкан дыштанып, аразында ажыл дугайын чугаалажып ор. Тараалаң Таңдының база бир байлак дүжүттүг ол чериниге райкүүском даргазы Таиса Санчыевна Түлүш, алызындан тараачын өг-бүлеге өскен, авдазының изибиле амыдыралдың кокпа оруун тыпкан, хоочун механизатор, хову-трактор бригадазының бригадири Комбужап Чорбааевич Оюн, өскелер-даа бар. Алдын-сарыг кызыл-тас баштадыр тараа аймаа беш муң гектар, ону агаар-бойдус, бо хүн дег, аас турар болза, 22—23 ажыл хүнүнде ажаап алыр. Ортумак дүжүт гектардан-на 13—14 центнер болур деп баш удур санаан. Хову турлаанда эки шынарлыг, чиик өртектиг чемниг столовая, кызыл-булуң, чурттаар бажыңнар, чунар-бажың, ажыл-агыйның өске-даа оран-сууру, көдээ иштиң машиналары, дериг-херекселдери, электри хандырылгазы бар.

Тараажының хүнүн «Коңгургай» агитбригадазының бот-тывынгыр артистериниң концерти-биле эгелээн. «Тараажыларга алдар!» деп ниитиниң ырын көрүкчүлер аажок сонуурган. Көк-оол Саяның бызаанчылааны база-ла дыңнаксаныг. «Аныяк агроном» деп ырны Светлана Оюн биле Зоя Бадыраа ырлаарга, көрүкчүлер хей-аът кирди. «Саанчы биле комбайнер» деп кожаңны Иван Саая, Светлана Оюн каттырынчыг, хөглүг күүсеттилер. Кочетов суурнуң көдээ Культура бажыңының директору Валентина Кескил-ооловна Оюн, уран чүүл удуртукчузу Саая Иван, баянист Сергей Бадыраа концертти солун башкарган.

Тараажыларның хуралы база эрткен. Совхозтуң директору Кара-оол Чаянович Хертек: «Бистиң совхозтуң кол угланыышкыны хой ажылы болза-даа, чер ажылы, ооң иштинде тараа база-ла улуг ажыктыг, орулгалыг болуп турар. 4,5 муң гектар тараадан күрүнеге 1000 тоннаны садар ол планны 2 катап ажыр күүседир аргалыг бис —дээш, хүннүң чугула сорулгаларынга доктаап, тараажыларны сорук кирип, кыйгырган.

Күскү хову ажылдарынга шылгараанларга бирги шаңнал — мотоцикл, ийигизи — телевизор, үшкүзү — улуг-улуг хоорайларже экскурсиялаар путевкалар болгаш өске-даа шаңналдарны тургускулаан.

Тараажылар хүвүнүң төнчүзүнде турлаг чоогунда кызыл-тасты механизаторлар кезип кирипкен, ажыл хайныкпышаан. Оң ийиги беш чылдың баштайгы чылында дүжүт ажаалдазынче кочетовчулар ынчаар тура-соруктуг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап кирген.

О. КОРОДА.

Тарааларның далайында комбайннар далаш-даа чок, таваар оожум эштип бар чор. Дагаар эдээнде кызыл-тасты кезип ажааган комбайннар база чавызаң бадып, шуужуп кел чордулар.

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ийи дугаарлыг хову бригадазы калбарып чорүй баргылаан шөлдерде хөй-хөй гектар тарааны ажаар. Күскү дүжүт чаагай болган. Комбайнерлер чаржып ажылдап турар. Күскү хүннүң маадырларынга Георгий Ефимов, Иван Некрасов, Балгазынга 16 чыл ажыг үеде чолаачылаан, коммунист Дагба-оол Комбу олар санадып турар.

Күскү дүжүттүң ажаалдазында он ажыг чолаачылар киржип турар. Олар тараа шөлүнден бежен ажыг километрни эртерлер. Балгазында төп шаңда тарааларны оваалай дүжүрүп эгелээн.

Курғаткаш, арыглааш, Кызылче дужаап турар.

ЧУРУКТАРДА: Балгазынның шөлдеринде ажаап алыышкын; чолаачы Дагба-оол Комбу.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТЫВЫНГЫР АЖЫЛДААР

Сентябрьның баштайгы хүннери тараажыларга элээн дүвүренчиг болган. Чамдык черлерге чагган хар шөлдерде байдалды нарыыдадып, чаа-ла эгелээн ажаалданы дүрген темпилиг чорударынга шаптыктыг болган. Тургустувуп келген шак мындыг байдалда дүжүт ажаалдазынга тывынгыр ажылдаарын негеп келген.

Тургустунган шак бо байдалдан канчап уштуунар, ажаалданың темпизин канчап дүргедедирил? Тараажыларны бо хүннерде дүвүреткен турар айтырыглар бо. Чогум-на ынчангаш хамыктың мурнунда чыдыпкан болгаш ол тарааны чидириг чок ажаап алыры-биле бүгү жаткалары эде дерниин эргежок чугула. Чыдыпкан тарааны кайы талазындан эгелеп кезери, комбайннарны дүрген азы оожум чорутса эки бе дээрзин шилип алыры чугула.

Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң Шаңчыда хову-трактор бригадазының тараажылары бо чылын багай эвес дүжүттү өстүрүп алган. Ынчалза-даа сентябрьның 2—3-те хар чагганының түңнелинде Шаңчының шөлдеринде тараан тараа чыдыпкан. Ооң түңнелинде мында үнген узун сыптыг болгаш салам кызыл-тасты, арбайны ажаары дыка берге боор турар. Шаңчының тараажылары ол бергелерге торулбайн, комбайннарны эде дерээш, сып көдүртүр херекселдерни ажыглап эгелээн. Чыдыпкан тарааны ажаарынга комбайнер В. И. Морозовтуң чогааткан херекселин ажыглап эгелээн. Ол херексел бедүүн болганда комбайнерлер ону боттары-ла дүрген кылып ап турар.

Он ийиги беш чылдың бирги чылында Шаңчының тараажылары ниитизи-биле 3400 гектар черге тараа культураларын тараан. Хөй күш үндүрүп тургаш, өстүрүп алган тараазын чогуур үезинде чидириг чок ажаап алыр дээш бригаданың ажыл-ишчилери бо хүннерде бүгү күштү мында мөөңнээн. Дүжүт ажаалдазында ажылдап турар кижилерниң база машина-техниканың ажылдаарын канчаар организастап турарын совхозтуң кол агрономү Эрес-оол Базыр-Сатович Куулардан айтырарывыска:

— Ниити тараан шөлүвүс 3400 гектар. Ооң 2200 гектарын кызыл-тас ээлеп турар. Артканнарында арбай, сула тараан. Ай эгезинде хар чагган соонда ол шөлүвүстүң 3000 гектарында тараавыс чыдыпкан. Ынчангаш 1700 гектар черниң тараазын тавычалай кестирер апарган. Баштайгы хүнде 100 гектар черниң суглазын чыттыр кестирдивис. Ону бастыргаш, шаңда дүжүрүп, арыглап алдывыс — деп, кол агроном чугаалай-дыр.

Бригаданың тараажылары сентябрь сесте 30 гектар черниң арбайын дорт кестирген. Ооң бир гектарындан алган дүжүт 24 центнер болган. 900 гектар шөлде тарааи арбайны дорт кестиреринде бо хүннерде 13 комбайн ажылдап турар. «Кызыл» агроүлетпүрүнүң сентеаге-техниктиг бүдүрүлгезинден мында дузалажып келген ажаалда-транспорт отрядының сес комбайны база дорт ажаап алырында киржип турар. Комбайннардан тараа сөөртүрүнде 12 машина доктаамал ажылдап турар. Оларның бежи Ак-Довурактың автобүдүрүлгезинден келген.

Чыдыпкан тарааны ажаап алырынга механизатор В. Морозовтуң чогааткан херекселин тарааны дорт кестирер комбайннарда механизаторлар боттары-ла кылып ап турар. Шөлде тараан кызыл-тас быштак чемче кирген. Ынчангаш бо хүннерде ону тавычалай кестирип киреринге Шаңчының тараажылары белеткенип турар.

Арбай ажаалдазында ажылдап турар комбайннарда чыдыпкан тарааның бажын болгаш сывын көдүртүр херекселди кылган. Чыдыпкан арбайны ажаарда комбайнны оожум чорудар. Чаңгыс машина-даа чыдып кагбазын дээш чамдыкта дедирленирин чорудар ужурга база таваржып турарын механизаторлар чугаалап-даа турду. Ынчангаш хүнде 15 гектар черниң тараазын ажаап алыр тургаш, 8 гектарны ажаап ап турар. Ынчалза-даа бир гектардан ажаап ап турар дүжүт 20 центнер ажып турарынга тараажылар өөрүп турар.

Кызылдан дузалажып келген ажаалда-транспорт отрядының кестирген тарааның савазының соонга белүн алыр тергелерлиг келген. Ынчалза-даа ол тергелерни Шаңчының хоравунуң дойланчак, олчык болгаш ажыглаар арга чок боор турары хараадангчыг. Ол комбайннарның тергезин ап каапкаш, кестинген тарааның саваны шөлче бүдүргүр дээрге, соонда кезип чоруп орар комбайнның тараазын дуй дүжүптерге, чыдыпкан тарааны ажаары бөгледен кээр боорга, тергелерни ажыглавайн барган. Ынчангаш мында дузалажып чедип келген кызылчылар канчаар ажылдап кирер аргазын тыппайн турар. «Кызыл» агроүлетпүрүнүң септелге-техниктиг бүдүрүлгезинден ажаалдага ажылдазын дээш чорудупкан шефчилерниң комбайнга ажылдаар дуржулгазы эвээш. Тараа ажаалдазынга ажылдазын дээш бо бүдүрүлгениң удуртукчулары душпу-келбиже кижилерни чорудупканы оларның харыысалга чогун херечилеп турар-дыр.

Шаңда дүшкен тарааны арыглаар машиналар чедишпес. Тараа арыглаар ОВП-20 дээр үш-ле машина ажылдап турар. Тарааның бирги арыглаашкынын чорударынга шак мындыг 12 машина херек. Тараа чүдүрер машиналар база чедишпес. Эргижирей берген үш чүдүрүкчү дөңгүп-ле ажылдап турар. Тараа чүдүрер алды машина турган болза, тараа арыглап турар кижилерниң күш-ажылы бүдүрүкчүлүг болур ийик. Шакта 60 тонна тараа чүдүрер ЗМ-60 дээр чүдүрүкчү херек боор турар. Ам ажыглап турар чүдүрүкчү шакта 20—30 тонна тараа чүдүрер аргалыг.

Шаңда дүшкен тарааны арыглаарында Кызылдың педагогика институдунуң студентилери ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Студентилер Оля Ондар, Алина Белекпен, Юлия Ооржак, Зоя Салчак тараа арыглаарында кызымак ажылдап турар. Комбайннардан шаңче тараа сөөртүп турар Ак-Довурак АТБ-зиниң чолаачылары Александр Ооржак, Дандар-оол Сарыглар база-ла эки ажылдап, хүнде дөрт-беш рейстерни кылып турар.

Дилиндектей тараан черлерниң чыдыпкан тараазын чаңгыс талалап, черниң байдалын болап, канчаар кезерин Шаңчының тараажылары болап, тывынгыр ажылдаар ужурлуг.

М. ОЮН.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

ТУДУГ АЖЫЛЫН ШАПКЫНЧЫДАР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Тудуг талазы-биле доктаамал комиссиязының үнүүшкүнүнүг хуралы Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык суурга болган. Аңаа «Барыын-Хемчик районда чурттаалга болгаш социал-культура тудугларының айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарынга соңгукчуларның берген чагыгларының канчаар күүсеттинип турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Ук хуралга белеткел үезинде районда тудуг ажылының канчаар чоруп турарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары В. И. Баев, Н. С. Ооржак, район болгаш суур Советтериниң доктаамал комиссияларының даргалары С. К. Куулгет, Ю. Д. Сенгелов олар хынап көрген.

Улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы С. И. Ильенковтуң бо айтырыг талазы-биле илеткелин доктаамал комиссияның кежигүннери дыңнаан. Соңгукчуларның депутаттарга берген 48 чагыының 36-зы тудуг-биле холбашкан дээрзин комиссия кежигүннери демдеглээн. Оларның хөй кезии амгы үеде күүсеттинген, чамдыктарын боттандырарының кырында келген. Районнуң төп болгаш уруглар эмнелгелериниң капитал септелгелерин чорутан. Шекпээрде чаа школаның тудуун доосказ. Кызыл-Мажалыкта 18 аал ишти чурттаар чуртталга бажыңы удавас ажыглалга кирер. Ол ышкаш «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырынга 270 олуттуг школаны тудар талазы-биле айтырыг шиитпирлеттинген, малчыннар турлагаларын электрижидер ажыл чоруп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады А. А.-К. Хертек, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары Б. С. Нурзат, Е. И. Смирнова, С. К. Ооржак, П. Ч. Аракчаа олар соңгуткан округтарынга доктаамал барып, ужуражылгаларны эрттирип, соңгукчуларның тудуг талазы-биле чагыгларын канчаар күүседип турарын дыңнадып келгеннер деп хуралга демдеглээн.

Ол бүгү-биле чергелештир чагыглар күүседир талазы-биле ажылда чедир кылдынмаан чүүлдер барын база аңаа айыткан. Ылаңгыя район Совединиң күүскому чагыгларны өй-шаанда сайгарар болгаш күүседир херекче кошкак кичээнгей салып келген. Улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының болгаш культураның Ак-Довурак хоорайда чурттап турар ажылдакчыларынга 60 аал чурттаар чурттаалга бажыңын, Кызыл-Мажалыкка интернатты, Шекпээр суурда школаның бүдүрүлге бригадазының тевүн, Ак-Довуракка аптеканы болгаш уруглар садын болгаш өске-даа объектилерни тударын ам-даа эгелевейн турар. Ол дээрге, соңгукчуларның чагыгларының талазы-биле Т. К. Каражыкпай удурткан комиссияның четпес ажылының түңнели дээрзин хуралга шүгүмчүлээн.

Соңгукчулар чагыгларынче кичээнгей салбас, ынчан бүрү чылдагааннардан ону күүсетпес хоопнуг удуртукчулар барын хуралга айыткан. Ооң чижээнге районнуң Агроүлетпүр каттыжыышкын чөвүлелиниң даргазы М. Б. Кара-Сал хамааржыр. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының негелделеринге дүүштүр өөреникчилерни күш-ажылга кижизидери-биле көдээ школаларның бүдүрүлге бригадаларынга теплица совхозтар күжү-биле тудуп бээр дугайында чагыгже ол кичээнгей салбаан.

Доктаамал комиссияның хуралынга тудуг ажылы-биле холбашкан өске-даа айтырыгларны чугаалашкан. Четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган доктааалды аңаа хүлээп алган.

Комиссия хуралын ооң даргазы Ю. Т. Комаров эрттирген.

А. ХЕРТЕК.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының даг-дүгү арыглаар цехиниң коллективи сентябрь 4-түң байдалы-биле 47513 тонна даг-дүгүн бүдүргеш, төс айларның планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Цехтиң коллективи боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, чыл планын декабрь 1-ге чедир күүседиптер деп бедиткен хүлээлгени алган.

Мурнакчы цех августа ай планындан ажыр 1465 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Ниити чедиишкиннерде төлептиг үлүг-хуузун киирип турар мурнакчылар аразында хөй. Ээлчеглер аразында социалистиг чарышка Надежда Арслановалың, Лидия Федосееваның, Даш-Мөге Ондарның удурткан ээлчеглери тиилекчи болганнар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады, дериг-херекселдер таарыштырыкчызы Чайкина Өлзей, слесарьлар Анатолий Хертек, Калдар-оол Хомушку, машинистер Уйнукпан Монгуш, Людмила Борисенко, дериг-херекселдер эдикчилери Татьяна Полухина, Тамара Куулар болгаш оон-даа өскелер чарыштың мурнуку одуруунда үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

А. ХЕРТЕК.

ДҮРГЕН БЫЖЫРАР АРГАНЫ КЫЛГАН

«АН-2» самолёт-биле Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Иштии-Хем, Арыскан ховуларында чедир бышпаан 3024 гектар кызыл-тас, арбайынга, «Ак-Туруг» совхозтуң Алдыы, Үстүү Ооругларда 1500 гектар тараазынга дүрген быжарының химиктиг холуксааларын чаштырар ажылдарны август 28-теп сентябрь 2-ге чедир шынарлыг чоруткан.

Ол арганы чорударын районда агроүлетпүр каттыжыышкынының химижидилге отрядының агроному С. Сундуй-оол башкарып, ажылдың шынарынче, ону айыыд чок болдурарынче улуг кичээнгейни салган. Тарааны дүрген быжырарының химиктиг аргазын чоруткан шөлдерниң тараазын удавас дорт ажаап эгелээр.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадының бүрүн эргезин хуусаа бетинде соксадыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Бодунуң депутат бүрүн эргезин дүжүрер дугайында эш П. А. Наумовтуң хууда киирген билдириишкинин ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

«ССРЭ-ниң улус депутаттарының статузунуң дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 10 чүүлүн ёзугаар Тыва АССР-ниң Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан Националдар Совединиң депутады Павел Алексеевич Наумовтуң депутат бүрүн эргезин хуусаа бетинде соксаткан деп санаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1986 чылдың сентябрь 9.

«АДМИРАЛ НАХИМОВ» ПАРОХОДТУҢ АВАРИЯЗЫНЫҢ ЧЫЛДАГААННАРЫН ИСТЕП-ХЫНААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧАЗАК КОМИССИЯЗЫНДАН

Камгалап алдынган пассажирлерни болгаш экипаж кежигүннерин доктаамал чурттап турар черлеринче чорудуп кан. Эмнелгеде 10 кижи чыдып турар.

Дилеп-тывар, камгалап алыр ажылдарының түңнелинде өлген 257 кижини суглан ужулган. Өлген кижилерниң Новороссийскиде чедип келген өг-бүле кежигүннеринге болгаш төреллеринге бүгү талалыг дузаны чедирип турар.

Дилеп-тывар, суг адааның инженер-техниктиг болгаш водолаз ажылдарын улам күштелдирген.

Чазак комиссияаы аварияның чылдагааннарын истеп-тывыаарын ургулчүлеп турар болгаш ооң уржуктарын чайладыр талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорудуп турар.

(СЭТА).

Национально-

Чагааларның изи-биле

Партийжи амыдырал: эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛДАН ХАМААРЖЫР

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң парткомунуң ажылы амгы үеде партияның негелделеринге дүүшпейн, оожум эде тургустунуп, ам-даа эрги ёзу-биле ажылдап, экономиканың болгаш социал хөгжүлдениң айтырыгларын кошкак удуртуп, шиитпирлеп турарының дугайында чагаалар «Шын» солуннуң редакциязынга келген. Ында айыткан четпестерни тодарадыры-биле СЭКП райкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары. партком секретары Э. Д. Серен болгаш өске-даа эштер-биле ужуражып чугаалаштывыс.

«Улуг-Хая» совхоз сөөлгү чылдарда экономика талазы-биле хожудап, планныг онаалдаларын күүсетпес болу бергенин чагааларда айыткан. Ол болза ажыл-агыйның мурнунда турган удуртукчуларының онаашкан ажылынга ээ-харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес чоруунуң уржуундан болганы хынналдадан илерээн.

Совхозтуң парткому партия ажылының стилин, аргаларын, хевирлерин сайзыраңгайжыдар, ажыл-агыйның экономиказын экижидери-биле мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринче угланган чамдык хемчеглерни сөөлгү үеде ап эгелээнин парткомнуң ажыл-чорудулгазы-биле таныжааш тодараткан. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партийжи ажылды эде тургузарынче, чаа ёзу-биле ажылдаарынче, партия организацияларының, коммунистерниң, кадрларның ролюн болгаш харысалгазын бедидеринче партком сагышты салып, эде тургустунарының оруктарын, аргаларын дилеп турар.

Съездиниң хүлээп алган документилериниң, шиитпирлериниң ужур-утказын, ооң салган сорулгаларын совхозтуң коммунистеринге, ажыл-ишчилеринге чедингири-биле тайылбырлап, партия хуралдарынга чугаалажып, совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларын күүседирде канчаар ажылдаарын, ажыглаттынмайн турар курлавырларны, аргаларны четче ажыглаарын, четпестерни илередип, ону эдип алырының оруктарын айтып, ону күүседиринче сагышты салган.

Совхозта 117 коммунист, партия кежигүнүнге 12 кандидат бар, оларны ажыл-агыйның бүдүрүлгелериниң чугула участоктарында бызыглаан болгаш партийжи даалгаларны берген. Оларның аразында онаашкан ажылынга берген даалгаларны күүседир дээш күжүн, билиин, мергежилин үндүрүп, ак сеткилдиг ажылдап чоруурлар эвээш эвес. Коммунистер хойжу А. Ч. Өлчейбен, өшкү кадарчызы Ю. Д. Кеңгелчик, механизатор Н. Б. Кенен, техник-осеменатор Т. Д. Чыдым-оол, теве кадарчылары К. Б. Иргек, А. Т. Иргит болгаш өскелер-даа даандырган ажыл-херекти бедик харысалгалыг, ак сеткилдиг-биле күүседип турарындан доктаамал эки көргүзүглерни чедип ап турар, азы съездиниң негелделеринге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдаар, эки көргүзүглерни чедип алыр дээш туржуп турарлар.

Ажыл-агыйда тос партия организациязының, ийи партбөлүктүң дайынчы арга-шинээзин бедидер, ажыл-чорудулгазының стилин, аргаларын сайзыраңгайжыдарынче угланган хемчеглерни ап турар. Партия эге организацияларының секретарьларының, партбөлүктерниң организакчыларының семинарын эрттиргеш, эде тургустунуушкун талазы-биле сорулгаларын тодаргай чугаалашкан, ону боттандырар дээш ажылдап турарлар. Ийи-Талда, Хайыраканда партия эге организациялары (секретарьлары К. О. Опул, В. Т. Маңзырыкчы) бодунуң ажылын съездиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш чамдык ажылдарны чорутканы коммунистерниң дааңган ажылынга, хөй-ниитиниң херээнге харысалгазын бедидеринге, бот-идепкейлиг болурунга салдарны чедирген.

Партком, партия эге организацияларының удуртукчуларының болгаш коммунистерниң отчёттарын дыңнаарын, характеристиказын хуралдарга чугаалажырын база бадылаарын практикалап эгелээн. Совхозта профэвилел комитединиң даргазы В. С. Ламажайның партийжи характеристиказын хуралга чугаалашкан. Партком секретары Э. Д. Серен коммунистиң бүгү-ле ажыл-чорудулгазының чедиишкиннериниң, четпестериниң дугайында чыылганнарга таныштырган. Ооң соонда коммунистер саналдарын берген. В. С. Ламажай профэвилел ажылын амгы үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузар хемчегни оожум боттандырып, чарышты дээштиг организастаарынче, ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кошкак кичээнгей салып турарын шүгүмчүлээш, ажылды экижидерни негээн. Моон соңгаар удуртукчуларның болгаш коммунистерниң характеристиказын чугаалажырын көвүдедирин хуралдың киржикчилери саналдаан. Ооң кижизидикчи ужур-дузалыын, чаа ёзу-биле ажылдаарынга, эде тургустунарынга ажыктыын аңаа айыткан.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедириниң талазы-биле чугула сорулганы партия салган. Ынчангаш совхозтуң мурнунда салдынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээри-биле мал болгаш чер ажылының бригадаларын, сүт-бараан фермаларын бот-орулга-чарылга-биле ажылдаарынче бо чылдың апрель 1-де шилчиткен. Күш-ажылды организастаарының дешпилгелиг аргазын боттандырар дээш хемчеглер алдынып турар, бар курлавырларны четче ажыглаар, камналгалыг-хумагалыг ажылдаар, продукцияның бот-үнезин чиигедип, орулгалыг ажылдаарының аргалары барып ол бадыткап турар.

Парткомнуң, совхоз дирекциязының (директору Н. Д. Балчый-оол) кылып чорутканы чамдык ажылдарының түңнелинде бо чылдың бирги чартыында ажыл-агый күрүнеге эът, сүт садарының планныг онаалдаларын күүсеткен, малдың чаш төлүн доруктуруп алыр база малдың баш санын камгалап алыр талазы-биле районга дээре көргүзүгнү чедип алган. Ынчангаш ажыл-агыйлар аразынга чарышка бирги черни ээлээн. Амгы үеде совхозтуң ишчилери кол кичээнгейни тарааны кыска хуусаада чыдырыт чокка ажаап алырынче, эки шынарлыг мал чемнерин белеткээринче угландырган.

Ындыг-даа болза совхозтуң парткомунуң ажылы оожум эде тургустунуп турарының дугайында редакцияга келген чагааларда айыткан четпестер бадыткаттынып турар.

Партком секретары Э. Д. Серен негелдеге чедир ажылдавайн турарын чагааларның бирээзинде айыткан. Партия ажылының стилин, аргаларын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдары, эде тургузары партком секретарындан улуу-биле хамаарлы. Ындыг турбуже партком секретары эде тургустунуушкунуң талазы-биле тодаргай чүнү кылырын ам-даа чедир билбези бистиң аравыста болган чугаа үезинде илерээн. Ынчангаш эде тургустунуушкун айтырыгларын ол дидим, чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп шыдавайн турар. Ооң уламындан кадрларның, коммунистерниң онаашкан ажыл-херээнге ээ-харысалга чогу, партия хуралдарының эртип турарының шынарының кудузу, четпестерни дидими-биле илереткен шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң кызызы, бодунуң үндүрген шиитпирлериниң күүселдезиниң кошкаа, партияның идеологтуг ажылында болгаш мал ажылында, социал айтырыгларда четпестер ам-даа уламчылавышаан.

Кандыг-даа ажыл-херекти кижилер кылып, шиитпирлеп турар болганда оларның-биле ажылды партком, партия организациялары доктаамал чорудар болгай. Бирги ээлчегде удуртукчу, специалист кадрлардан, коммунистерден дааңган ажылы дээш харысалганы күштелдирер, онаашкан херээнге эң-не медерелдиг-биле, бүрүн бердингени-биле ажылдаан турарын чедип алыры амгы үеде чугула болуп турда, партия комитеди ону чедип ап шыдаваан. Ооң түңнелинде онаашкан ажылынга харысалга чок, арага-дарыже хандыкшыыр ийи, чаңгыс кижилер совхозта бар.

Хайыракан сүт-бараан фермазында партия эге организациязы, ферманың бригадири турган коммунист М. И. Канчыыр-оол ажылын эде тургуспайн, эрги ёзу-биле ажылдап, кижилер-биле ажылды сулараткынындан бирги чартык чылда сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге сүт садарының планныг онаалдаларын күүсетпээн, механизастаан ферманың дериг-херекселдери үрелген. Бригадир ол четпестерни эдериниң орнунга арага-дарыже хандыкшып, партийжи, күш-ажылчы сагылга-чурумну үрээш, ажылындан үндүрткен, партия талазы-биле хемчег алыскан.

Совхоз бо чылын чүс баш төрүүр малга онаашты 75 хураганны, 63 бызааны менди доруктуруп алган. Ол көргүзүг эрткен чылдыындан дээре-даа болза, планныг онаалдага четпээн. Ол ышкаш күрүнеге дүк садарының планын Хайыракан салбыр күүсетпээн. Бо болза мал ажылының специалистери, малчыннар-биле ажылдың четпезинден болган. Малчыннарның аразында ажылынга ээ-харысалга чок чоруу-биле ниитиниң малын чидирер, самчыгдаар, өлүрер, чаш төлдү менди доруктурар дээш кызып ажылдавас кижилер бар, оларның-биле тус-тузунда ажылды чорутпайн, чогуур негелделерни салбайн турар. Специалистерниң иштинде малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, уксаазын экижидер талазы-биле чогуур сагып салбас чоруктар ам-даа уламчылавышаан. Ажылын эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының орнунга кол мал эмчизи У. О. Шаравии арга-лап турган, ажылындан үндүрткен. Мал ажылының специалистери четчелеттинмээн. Эъжим хойжу бригадазында мал эмчизи, зоотехник чок. Комсомолчуларны болгаш аныяктарны мал ажылынче хаара тудар ажылды партком чорутпайн турар, ынчангаш мал кадарар кижилер тывылбастаан. Эъжим хойжу бригадазының чамдык хойжуларының хураганын чогуур хуусаазында үспээн, нелери-биле кады чайлаанындан хойларның семиртилгези багай болган.

— Мээң хоюмнуң хураганын чоокта чаа, августа үскен, олар нелерин ээп чайлаанындан хойларның деңгилгези багай болган—деп, хойжу О. С. Биче-Бут хомудап чугаалап орар.

Малчыннарның садыг, культурлуг хандырылгазы оларның херегледеринге ырак четпес. Ылаңгыя школачыларга, бичии уругларга идиктеп колдуунда чок, концертти, кинону кончут ховар көргүзүп турар.

Партия хуралдары шынар чок эртип, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел эвээш болуп турарын чагаада бижээн. Ону мындыг чижек бадыткап турар. «Улуг-Хая» совхозтуң коммунистериниң ниити хуралынга «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны аңаа чугаалашкан. Орта партком секретары Э. Д. Серен илеткел кылгаш, съездиниң негелделеринге дүүштүр парткомнуң, коммунистерниң, дирекцияның ажыл-чорудулгазынга ханы анализти кылып, четпестерни илередип, чидиг партийжи шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди кылбаан. Ооң уламындан хуралга санал бээр күзелдиг кижилер дыка эвээш болганы хуралга белеткелдиң кошкаан көргүскен.

Совхозта көскү агитацияның четпезин, Хайыракан суурда Культура бажыңы элээн үр үеде ажылдаваанын редакцияга келген чагааларда шүгүмчүлээн. Көскү агитацияны чаартыр, эде кылыр ажылды чорудуп эгелээн. Культура бажыңының директорунга ажылдаар кижини элээн каш ай дургузунда партком биле кедээ Советтиң күүскому шилип ап шыдавайн келгениниң буруу-биле ооң ажылы чорувайн турган, ам ында директорну чоокта чаа хүлээп алган.

Хайыракан чаа, чараш суур, ооң чаагайжыдылгазы, ногаанчыдылгазынче кедээ Советтиң күүскому (даргазы В. Д. Дондувай) сагыш салбайн турарын чагаада бижээн. Суурну чаагайжыдар, ногаанчыдар херекти шуут сулараткан, аңаа ажылчы чоннуу киириштирбейн, ону харызылаар эштерден шыңгыы айтырбайн келген. Бо чугула ажылды сулараткан ыйн партком секретары миннип, ону экижидерин аазап турар.

Совхоз директору Н. Д. Балчый-оолдуң эде тургустунмайн, эрги ёзу-биле ажылдап турарын, ооң ажыл-чорудулгазында, ажылчыннарында чамдык четпестерге ажылчы чон таарзынмайн турарын чагааларда демдеглээн. Ылаңгыя хөй хуралдаарын, аңаа хөй үе-шакты эрттирерин, специалистерни, ажылчыннарны кончуурун ында шүгүмчүлээн. Ындыг четпестер Н. Д. Балчый-оолга турган. Бо талазы-биле СЭКП райкомунга, парткомга ооң-биле беседалажып чугаалашкан, ону эдип алыр даалганы аңаа берген.

Совхозтуң парткому ажылчы чоннуң чагааларында айыткан четпестерни эдериниң, эде тургустунарының, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин ап турар.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

БАР АРГАЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болуп эрткениниң соонда дораан-на көскү агитация организаторларының болгаш каастакчы-шимекчи чурукчуларның мурнунга кол сорулга салдынган: уранчыды чуруп көргүзериниң хөй янзы аргаларын ажыглап турган, съезд материалдарын пропагандалаары.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунда көскү агитацияны бедик деңнелге тургузуп болурунуң бүгү аргалары бар. Бот-тывынгыр чурукчу бар. Эргежок чугула материалдар, стендилер, плакаттар... суурнуң көскү черинде, хөй кижи чыглыр хайым черлерде астынгылаан эң-не кол чүүл—көскү агитация чевүлели тургустунган ажылдап турар. Ынчалза-даа тодаргай, дайынчы, мобилизакчы, өңгүр, көскү агитация хевирлерин чораап үевисте (август төнчүзүнде) эскербээн бис. Чүге дизе көскү черлерде астынган көргүзүг самбыралары, лозуң, плакат, кыйгырыглар бар-даа болза (оларның хөй кезиин чаартыры-биле дүжүрүп каапкан болган), олар ажыл-агыйның амгы хайым амыдыралын кошкак чырыдып турар.

Совхозта көскү агитация дугайын чугаалажып, партия комитединиң секретары П. О. Хертектиң кабинединге бардывыс. Кабинетте байдал даштып, кудумчулардаазындан сыр өске: «Партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш арын-нүүрү» деп лозуңнуг методиктиг булуң ажыл-агыйда политиктиг, экономиктиг болгаш комсомол өөредилгезиниң системазын чырыдып турар. Эрттирген кичээлдер экраны, идеология ажылының дуржулгазындан масса-политиктиг сорулгаларны, хүлээлгелерни, эки ажылдыг, дуржулгалыг пропагандистерни ында адаан, оларның дуржулгазын көргүскен экраннар болгаш оон-даа өске партийжи булуңнар, чугула литература делгиири бар. Ол бүгүнү дерип, таарыштыр белеткээринге чогаадыкчы күш, билиг негеттинген болбайн аап. Удуртукчу кижи хүн бүрү көрүп, ол ёзугаар ажылдап, ону башкарып турар болганда, кабинеттиң дерилдези ындыг бедик деңнелге турары чоптуг.

Көскү черде Хүндүлел деңтерин делгеп каан. Сонуурган көрдүвүс. Ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларының мурнакчыларын чылдар аайы-биле адап, улгаттыр тырттырган хөрек чурууң чыпшыргаш, мурнакчы дугайында доңчу медээни чурук адаанда берип каан. Чижээлээрге, бо чылдың июнь, июль айларда кирип бижиткеннерден ветфельдшер Александр Туран-оолович Ооржак, тудуг участогунда столяр Очур Өктек-оолович Күжүгет болгаш оон-даа өскелер бар. Сөөлгү айларда киир бижиткеннерниң дугайында информастыг медээ чедир долдуртунмаан.

— Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги

Көскү агитация

чартыында районнуң ажыл-агыйларының аразынга көскү агитация көрүлдезин СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи чарлаан. Аңаа идепкейлиг киржири-биле баштай ажыл-агыйда күш-ажылчы коллективтер, албан черлериниң организацияларның аразынга көрүлдени чарлаан бис. Аңаа бирги черни МТМ коллективи алган. Ол чорук көскү агитацияның доктаамал чаартынган турарын чедип алырынга идигилиг болган — деп, Пинов Одучуевич чугаалап олурду.

Көскү агитация дээрге амыдыралдың негелдезин ёзугаар доктаамал чаартынып, сайзыраңгайжып турар эң-не дайынчы ажыл-херек. Ол коллективтиң амыдыралының бүгү-ле айтырыгларының аайы-биле медээ бээр, күш-ажылга кижилерни сорук киирер, бүдүрүлге планнарының күүселдезин көргүскен тодаргай саннарлыг, фактыларлыг турар дээрзин күш-ажылчы коллективтер удуртукчуларынга угаады тайылбырлап турган, көрүлдени организастаан түңнелинде, совхоз көскү агитация талазы-биле район иштинге бирги чартык чылда чарлаан көрүлдеге бирги черни алган. Оон бээр элээн үе эрткен.

Көскү агитацияның шынарлыы болгаш ооң дээштии чурукчу-шимекчини материал-биле хандырарындан, ооң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бергениниден хамаарыжыр.

Совхозтуң чурукчу-шимекчизи Анай-оол Ховалыгович Чүлдүм онаашкан ажылынга харысалгалыг кижидир дээрзин ооң кылган ажылдарындан көрдүвүс. Ажылдаар өрээл чогундан ол бодунуң чурттап орар бажыңының хериминиң иштинде, ажык дээр адаанда ажылдап турар. Совхозта чоокта чаа ажылдап эгелээн болгаш тускай семинарлар барбаан-даа болза, ажылынга арга-сүме кылдыр «Агитатор» журналды болгаш оон-даа өске литератураны ажыглап турар.

— Материалдар талазы-биле хандырылга четчир. Ол ажырбас. Ынчалза-даа кызыл өң бисте кончуг эвээш. Ылаңгыя будук, пөс, бийир, кисточка тып аары берге-дир. Кисточканы бодум кылып ап турар мен. Ынчангаш лозуңнарны, кыйгырыгларны ногаан азы көк будук-биле бижиир ужурга таваржыр. Ынчаар бижип каарга, чараш-даа, көскү-даа эвес болур чүве-дир — деп, Анай-оол Ховалыгович хомудап турар.

Ийи каът контора бажыңының баарында херим дургаар аскан көргүзүг самбыраларының аразында Хүндүлел самбыразында ажыл-агыйның мурнакчылары он кижиниң чуруун аскаш, оларның мергежилдерин орус дыл кырында айтып каан. Оң талаже көрүнтерге, Күш-ажылчы алдар тугу турар. Ону сөөлгү удаада он хонуктуң түңнели-биле (кайы айның, кайы он хонуу-биле деп чүве билдинмес) планныг онаалдазын 107,8 хуу күүсеткен Владимир Маадыевич Сундуйнуң мал чеми белеткээр звенозунуң күш-ажылчы чедиишкининге кедүрген.

№ 3 хову-трактор отрядының турлаа. Мында база-ла каракка илдигер көскү чүве чок. Куурарып калган тук киискин тур. Механизаторларның хүн чурумун бижээш азып каан. Ийи, үш-ле куурарып калган лозуң бар. Столоваада бөдүүнү-биле бижээн көргүзүглер, хүлээлгелер... бар. Үш аныяк повар кыстар ажылдап турган. Көскү агитация дугайын сонуургааш айтырарывыска: «Чаа тук, лозуң дээн ышкаш чүвелерни ам эккеп азар деп турар улус бо. Кино, лекция, автомагазин-даа келбес чүве-дир. Даргалар бодап-ла турар чүве ыйнаан...» — диштилер. Бригада төвүнде чунар-бажың изидип турар, Чадан-оол, механизаторлар удуур өрээлдер ишти аштап турар Ичин Монгуштар автомагазин келбейн турарынга хомудадылар.

Социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүргедедиишкининиң үезинде массалыг информацияның болгаш пропаганданың уран чечен хевири — көскү агитация СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче бүгү күштү мөөңнээрин, күш-ажылдың организастаарының стиль-методун эде тургузарынче кыйгырган турар. Аңаа партия, совет, ажыл-агый органнарының каттышкан, демниг ажыл-чорудулгазы негеттинер. Ынчангаш совхозта көскү агитация чевүлели ажылының уг-шиин эде тургузуп, бар аргаларны чөп ажыглап турган, ам-даа чиик адак, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар боор дээрзинге идегээр апаар.

В. САТ.

АВАНЫҢ ААС-КЕЖИИ

Чайын залдарга чоруурга аянныы аажок ийин: мал-маганы алгырышкан, уруглары ойнап-хөглээп, ааржызын кургаткан, өөнүң кидизин септеп-селээн... Хавак кырында ийи өгге ол бүгүнү сонуурган, тайбың амыдыралдың тааланчыын магадап ор мен. А ам чедиги класска өөренир Айслу шайын кудуп, быштаан дилип, билдилии аажок ажылдап тур.

— Деңкезии школаны доозуп алдылар. Өг ажылынга дуза чедирер кижи бо арты. Ынчалза-даа сигенширбиш дээш база орта олурбас. Айлаң угбазы сигенчилер-биле кады чоруп турар — деп, авазы чугаалавышаан дааранып ор.—Бады-Мөңге ам бешке, Аида ушке, Даниил белеткелге баар. Буян-Мөңге чаа ийи харлаан.

Бо чугаа школага өөредилге чылының эгелээр мурнуу талазында Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири Киниа Ынаалайның өөнге болган. Аптара кырында телевизор салып каан, дундууда сайгылгаанныг бо өгнүң арыг-силин, эмге-сексели аажок. Чыс кызыл баштыг ээрни төрепчизи-биле шуглай каггаш, шавылыры-биле бөле тыртып каан. Чүгеп, чулары кымчы-биле кады хана бажында аскан. Өгнүң оолдаа, кыс-даа уругларының кежээзи, томааныы моон илдең.

Киниа Бады-Хөөевичиниң (республиканың хоочун болгаш сураглыг чылгычызы чораан Ынаалай Бады-Хөөнүң оглу) уругларының деңкезии школа доозупкан. Авазы ол дугайын баштай чугаалаарга, херекке албаан мен. Школа доосаан уругларын санай бээрге, алды болду. Өске уругларындан Уямаа — Хову-Аксында даараныкчы, Сонамаа, Саяна, Тамара, Айыыр-Санаа олар төрээн суурунда дараалаштыр физика-математика башкызы, уруглар садигиниң кижизидикчизи, садыгжы болгаш чылгычы болуп чурттап чоруур. А бо чылын школа доосан Баллаң-Санаазы Иркутскиниң харылааа техникумунче кирген. Кысказы-биле чугаалаарга, шөлээн олурар кижи чок.

Ынаалайларының улуг уруу 28 харлыг болду. Ооң дараазындаларының — 26, 24, 22, 20 болгаш 18. Оон бичиилериниң харын айтырбадым, ынчалза-даа олар 9, 7, 5, 3 класстарда база белеткелде, а бичиизи 2 харлыг. Моон ап көөрге, шуптуу эвеш чылдарда төрүттүнген хире. Мындыг ооьун болгаш чаптанчыг чеди кыстың болгаш беш оолдуң авазы Көк Шажаевна ам-даа аныяк. Ол олут орбас кижилерниң бирээзи: ажылы — Сөөлчер хойжу бригадада почтачы. Совхозта херээженнер чевүлелиниң, школада ада-иелер комитединиң кежигүнү. Ынчалза-даа Маадыр-Ие оларның шуптуузунга четтигип, уругларын өстүрүп, кижизидип чоруур. Ава кижиниң аас-кежии ол.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Маадыр-Ие Көк Ынаалай.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

● КИРОВАБАД. (Азербайджан ССР). Азербайджанның кодээ ажыл-агый институдунуң чанында аныяк математиктерниң школазы ажыттынган. Ылаптыг эртемнерге сонуургалдыг, үстүкү класстарның өөреникчилери ында кичээлдеп турар. Олар ортумак школаның математика программазын ханызы-биле өөренир, дээди математиканың элементилери-биле таныжар болгаш информатика база санаалга техниказының талазы-биле лекцияларны дыңнаар. Электроника-саналга машиналарынга, дисплейлерге ажылдап чаңчыгар. Олар дээди өөредилге чериниң саналга төвүн ажыглап өөренип турар.

● АЛМА-АТА. Казахстанның Кур чер областарының тараа белеткээр черлери чаа дүжүтту массалыы-биле хүлээп ап эгелээн. Олар баштайгы хүннерде миллион тонна тарааны хүлээп алган. Областарның дыка хөй ажыл-агыйлары комбайн-биле ажаагап тарааны шаңга дүжүрбейн, элеваторларже дорт чедирип турар. Ооң түңнелинде чолаачыларның чоруур маршруттары бүдүн чартык катап кызырылган, шаңнарга ажылдаар ажылчыннарның саны эвээжээн, хосталган кижилер комбайннарны башкарып турар.

ХАНДЫРЫЛГАНЫҢ КОШКААНДАН

◆ Көдээ тудугларда ◆

«Тываагроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының Эрзин районда № 5 көжүп чорууп механизастаттынган колоннаны, «Тыва септелге тудуг» трестиң септелге-тудуг участогу чыл эгезинден тура тудуг-монтаж ажылдарының планын ажыр күүседип келген. Бо чылын КМК он беш, участок ийи аал чурттаар чеди бажыңнарны, ол ышкаш ажыл-агый аргазы-биле он ийи бажыңны малчын коданнарга тудар. Күрбанкының салбырын, Ленин аттыг совхозта школаны, мал эмнелгезиниң баазазын ажыглалга кииреери көрдүнген.

Чартык чылда үжен дөрт бажыңның чартыын тудуп доосан. Чурттаалга тудуун хөгжүдеринче тудуг организацияларының кичээнгейин угландырган. Чүге дизе чүгле район төвүнде безин алдан ажыг өг-бүлеге бажың херегдеттинип турар. Бо хүннерде Мөренде Сергей Ондарның удурткан тудугжулар бригадазы ийи аал чурттаар бажыңны хүлээткен, ийи чүс баш инек кирер кажааны доозар четкен. Эрзин суурда Ч. Чамзырыңның бригадазы объектилерин «тергиин эки» демдекке дужаар деп хүлээлгени алган, ийи аал чурттаар беш бажыңны эки шынарлыг дужаап турар. Тудугжулар ам алды дугаар бажыңның тавааан сала берген.

Тудугнуң шынарын экижидер дээн эгелээшкин хандырылганың чурумунуң кошкаандан чедип алдынмайн турарын бригадир демдегледи. Шала манзазы оваалдап кээп турар. Келгени ел-шык, шынар чок болур. Манза кылдынмаанындан чылыг киирттинмейн баар. Сөөлгү бешки бажыңны шагда-ла холдап үндүрер турган. Ынчалза-даа Кызылдан кээр материалдар манааш, ажыл шуудавайн туруп берген. Иштики хана материалдары эвээш келир. Өрээлдер аразы туттунмаанда, эжик, хаалга кылыры база саадаар.

Ол манза-биле кылып каан шала кургааш, дораан шаарарып кээр. Бо чылдагаан-биле үш чыл болгаш-ла катап септээр ужурга таваржып турар. Артык чарыгдалдарны эде кылышкыннар база болдуруп турар. Шеверлекчилер чедишпес болганындан тенчү ажылдар шынар чок болуп турарынга тудугжулар таарзынмайн турар. Эки эвес кылдынган дээш чурттакчыларның чемелээшкини бызанчыларга база хамаарыжы бээр. Ынчангаш тудуг ажылын удуртурундан, хандырылганы экижидеринден эгелээш, бүгү звенoларның харысалгазын бедидеринге чедир эде тургустунары негеттинип турары билдингир.

Эрткен чылын дөрт бажың тудар план бо чылын чеди бажың чедир өскен. Шынарны экижитпишаан, темпини дүргедедири чугула сорулгаларның бирээзи болур. Бригадалар аразында чарышты организастаарын экижиткен. Түңнелдерниң деңнелдиин, көскүзүн чедип алган болгаш ниити көргүзүглер эрткен чылдыындан өскен. Септелге-тудуг участогу районнуң үлетпүр, тудуг организацияларының аразында чарышка чартык чыл түңнели-биле тиилекчи болган. Участоктуң мурнакчы бригадаларының бирээзи — он беш чыл тудугжулаан Чымба Казакович Чамзырыңның бригадазы планын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турар. Чыл эгезинден тура тудугжулар чаңгыс-даа прогул кылбаан.

Хоочун тудугжу Александр Бегзиккей болгаш өскелер-даа чоокта чаа ажылдап кирген оолдар Владимир Оюнга, Владимир Чүдекпөңге арга-дуржулгазын дамчыдып келгеннер. Школачы чылдарындан тура бызаңчылап өөренип алган Александр Баранмаа Совет Армияның хүрээлениндиен халажып келгеш, ол-ла бригадазынга ажылдай берген.

Бригаданың тарификациязын эрттирген. Моон мурнунда мергежилдиг-даа, чаа келген-даа кижиге деңге телеп турган болза, ам разряд барымдаалаар апарган. Бо чорук мергежил бедидеринге кижилерниң сонуургалын кедүрер дээрзи чугаажок.

Тудугжуларның амыдырал байдалын экижидеринче кичээнгейни күштелдирер болза эки. Ол дугайында бригадирниң чугаазын оолдар база деткиди. Ч. К. Чамзырыңдан эгелээш, элээн хөй кижиниң бажыңы чок. Оларның аразында хөй уругларлыг-даа, чаа өгленген-даа кижилер бар.

Көдээ тудугларны эки шынарлыг кылыр, хуусаазында ажыглалга киирер дизе, хандырылгада үзүктелиишкиннерден чайлаары чугула. Шифер, манза, кургаг штукатурка, цемент дээш чергелиг материалдар үргүлчү саадап келир. «Тываагроүлетпүртудуг» каттыжыышкын, «Тыва тудуг» трест, районнуң удуртукчулары бо айтырыгны чугулага көөрү негеттинип турар. Ооң уржуундан Күрбаник салбырының тудуу, мал эмнелгезиниң баазазы, чамдык бажыңнар үр туттунуп турар. Күш-ажылды организастаарын экижидерин база кичээнгейден үндүрбес болза эки. Чылды эки эгелээн тудуг организациялары темпини кошкатпайн, улам күженишкинниг ажылдап турарлар. Планны чедиишкинниг күүседириниң бүгү аргалары бар.

А. ХОВАЛЫГ.

НЕГЕЛДЕГЕ ЧЕТПЕС

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев партияның XXVII съездиниге илеткелинге «Кижи бүрүзүнге, харын ниитилелге-даа кадыкшылдан артык үнелиг чүве чок. Кижилерниң кадыын камгалаары — бирги чергениң чугула херээ»—дээн. Бо чугула сорулганы күүседир дээш бистиң районнуң эмнелге ажылдакчылары кызып ажылдап турар. Ынчалза-даа район эмчилериниң ажылында шиитпирлезе чогуур айтырыгларга доктааксадым.

Сөөлгү чылдарда район эмнелгелериниң материалдыг баазазы өспейн турарындан аарыг кижилерни хүлээп алырынга болгаш эмнээринге-даа таарымча чок байдал туруп кээп турар. Маңаа Хандагайты суурда төп эмнелгениң материалдыг баазазын көрүп болур. Эмнелге 40 чылдарның ортаа үезинде ажыглалга кирген. Ооң соонда аңаа үш-дөрт хире бичежек бажың немей туттунган. Амбулатория тар, бичежек тус-тус өрээлдерлиг, өрээл бүрүзүнде-ле ийи эмчи ажылдап, олар хары угда аарыг кижилерни хүлээп ап турары эпчок. Аарыг кижилерни чыттырып эмнээр корпустарның шөлү кызыы. Чамдыкта ээээш кижи чыттырып эмнээр өрээлдерге хөй кижи-даа хүлээп аптар таварылга тургулаар. Бо чорук аарыг кижилерниң дүрген сегиринге шаптыктыг байдалды тургузуп турар.

Республиканың Кадык камгалал министерствозу Хандагайтыга чүс кижи чыттырып эмнедир болгаш хүнде 200 кижи хүлээп алыр амбулаториялыг эмнелге комплекизин тударының төлевилел-смета документизин белеткээнден бээр ам сес чыл ашкан. Амгы бо беш чылда ук тудугну холга ап, дарый шиитпирлээриниң үези келген. Ол ышкаш Торгалыгның, Саглының участок эмнелгелериниң шөлдерин алгыдарынче база Чаа-Суурнуң болгаш Солчурнуң фельдшер-акушер пунктуларының бажыңнарын солуур айтырыгларже сагыш салыры черле чугула.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар мооң мурнунда турган Кедээ ажыл-агый министерствозунга Чаа-Суурда фельдшер-акушер пунктузун тудар дугайында дааскан доктаалын хүлээп алгандан бээр ам алды чыл четкен. Ынчалзажок бо айтырыг амдыгаа чедир шиитпирлеттинмээн. «Коммунизмче орук» совхозта фельдшер-акушер пунктузу бичии болганындан аарыг кижилерни улус маңаар өрээлде хүлээп ап турар.

Төп эмнелгеде аарыг улус эмнээриниң дериг-херекселдери бар. Оларны чогумчалыг ажыглаар шөл чок болгаш электри-биле чиңнээр ийзы-бүрү аппараттар ажыглал чок турар. Бүгү-ниити диспансеризацияга чонну хаара тудары — амгы үениң негелдези. Районда бо ажыл ам-даа чогувайн келген. Малчыннарның кадыын хайгаарарының талазы-биле ажыл кошкак. Бо айтырыгже район эмнелгезиниң эмчилери-биле совхозтарның удуртукчулары сагыш салып, хемчег алыр болза ыяап-ла болдуна бээр.

Республиканың туберкулёз аарыгларынга удур диспансериниң эмчилери чурттакчыларга рентген шинчилгезин эрттирери-биле барык чылдың келир. Олар чүгле район төвүнүң болгаш ажыл-агыйларның чурттакчыларынга шинчилге кылыр боордап башка, чогум малчыннарны олче эвилелдээр ажыл кошкак. Чижээлээрге, эрткен чылын «Торгалыг» совхозтуң дёвискээринге ындыг шинчилге болган. Аңаа киришкен 931 кижиниң чүгле 22-зи малчын. Малчыннар дыштаныылга-шөлээзин чөптүг ажыглап, кадыын экижиткен турарынче профкомпарның талазындан сагыш салыышкын четпес. Профкомпарның шугуму-биле чыл санында чүгле он хире малчын чурттуң болгаш республиканың санаторийлеринче, курорттарынче дыштаныып турар.

Район девискээринде дыштаныр профилакторий кылып ап болур эм суглуг аржааннар бар. Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң удуртукчуларының тывынгыр, эгелекчи чоруун канчап эдерип болбазыл?. Бир эвес дөрт ажыл-агыйның удуртукчулары ол эгелээшкинни эдерип, шагдан бээр ат-сураглыг Улаатай аржаанынга профилакторий организастаптар болза, күш-ажылчы кижилерге дыка-ла таарымчалыг болур ийик. Ук аржаан чоннуң кадыын экижидеринге дузалыг.

Чаш уругларга эмнелге профилактиктиг ажылды шынарлыг чорудары чугула. Район төвүнде уругларга сүт кухнязын ажытканы эки. Ынчалзажок «Коммунизмче орук» совхозтуң сүт-бараан фермазындан кээр сүт үзүктелиишкинниг. Ону контрольга алыры күзенчиг. Мындыг сүт кухняларын ажыл-агыйларның төптеринге база ажыдып болур. Оларны организастаарынга кедээ Совет күүскомнарының, ажыл-агый удуртукчуларының болгаш эмнелгениң бот-идепкейи негеттинер. Малчыннар уругларын ясли-садтарга хаара тудар айтырыг «Коммунизмче орук», «Кызыл тук» совхозтарда сула шиитпирлеттинип келген. Ында кедээ Советтер күүскомнары ол бүгүже сагыш салбайн турар.

Кадрлар айтырыын шын шиитпирлээрин боттандырза эки. Кезер эмчи районда чок. Мооң уламындан чамдык кезиишкиннерни кылырда безин ыяап-ла Чадаана азы Кызыл хоорайже баар ужурга таваржыр. Хөй үе маңаа чарыгдаттынар. Сөөлгү чылдарда районга эмчилер немешпээн. Торгалыг суурда уруглар эмчизи чок. Сагдының участок эмнелгезинге дээди эртемниг эмчи херек боор турар. Эмчи кадрларны быжыглаарында чамдык четпестер бар. Кижилерниң эки ажылдаарынга чурттаар оран-сава-биле хандырылга дузалыг. Кедээ Советтер күүскомнарының даргалары боже кичээнгей салза эки.

А. СЕМИС-ООЛ.
Өвүр район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

ТОКИО. Японияның социалистиг партиязының (ЯСП-ниң) ээлчег чок 51-ги съездизи аңаа болган. Чуртта башкарыкчы күш апарган парламент оппозициязының партиязының 86 муң кежигүннерин төлээлеп турар шуулганның делегаттары төп күүсекчи комитеттиң чаа составының соңгулдаларын эрттиргеннер. Мооң мурнунда Масаси Исибасиниң баштап турганы удуртулгазы чоокта чаа болуп эрткен парламент соңгулдаларынга ЯСП-ниң чедиишкин чок ажылы-биле холбаштыр халажы берген.

Съездиге төп күүсекчи комитеттиң чаа даргазынга Такако Дойни томуйлаан. Эрткен неделяда болуп эрткен партияның удуртукчузунуң соңгулдаларының түңнелинде ол эрге-дужаалга ол соңгуттурган турган.

Съездиге түңнел сөс чугаалап турганы, соңгукчулар ортузунга бодунуң салдарын катап тургузуп алыр талазы-биле харысалгалыг сорулгалар социалистиг партияның мурнунда туруп турарының, партияның хүрээлеңин калбартырының болгаш органистыг структуразын быжыглаарының дугайын Дои медеглээн.

Сентябрь 11-де ажыттынар парламентиниң сессиязынга соцпартия Японияны америк «сылдыс дайынының» программазынче кирип тыртар деп турарынга шиитпирлиг удурланыр деп турарын ол айыткан. (СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ. Бир эвес Болгарияның кандыг-бир бүдүрүлгезин чаа технологияны шиңгээдип алырын шиитпирлеп алган азы чаа кылыгларны бүдүрүп үндүрер дээн болза, ону дүрген шиңгээдип алырынга «Прогресс» дээр тускайжыттынган төп дузалап чедип кээр. Ооң чедирген ачы-дузазы ада-чурт болгаш даштыкы эртем-техниктиг дээшпилгени эдээн дүрген ажыглаар арганы берип турар.

Завод азы ажыл-агый организациязы-биле керээни чарып ап тура, «Прогресс» бүдүрүлге «Шенелде-телевилел-массалыг бүдүрүлге» бедүүн организастаар талазы-биле бүгү чарыгдалдарны бодунга ап турар. Ол бодунуң фондузундан документацияны белеткеп, кылыгларның үлеттүр хевирлерин тургузуп, технологияны ажылдап кылып турар бедик мергежилдиг тускай эртемниглерниң күш-ажылын төлеп берип турар. Ол төп эртем институттарының болгаш бүдүрүлгелериниң эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор баазаларын ажыглап турар. Ооң бодунуң лабораторияларда база ажылдап турар.

Амгы үеге чедир «Прогресстиң» тускай эртемниглери элээн каш чүс ажылдап кылмышкынны шиңгээдип алганнар. Ооң ажыл-чорудугазының ажыктыының дугайында мындыг чижек чугаалап турар: «Прогресс»-биле кады ажылдажылганың түңнелинде БУР-да үлетпүр роботтарын шиңгээдип алырының программазының күүселдези барык ийи чыл хире кызырылган.

БУДАПЕШТ. Улуг үлетпүр төптерин долгандыр ногаан ыяш, үнүш дээрбээн тургузар сорулганы венгр ногаанчыдылга ажылдакчылары боттарының мурнунга салып алганнар. Олар ол ажылдарны 2 муң чылда доозарлар. «Кислород зоналарын», чаа ыяш олуртулгазын калбартыры — боттандырып чорударынга чүгле тускай эртемниглер эвес, а хоорайларның болгаш суурларның чурттакчылары киржип турар ВУР-нуң арга-арыгны камгалаарының болгаш катап тургузарының программазының чугула айтырыгларының кезии-дир.

Ногаанчыдылга талазы-биле ажылдарның эң идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи болза, венгр комсомол болуп турар. Республиканың арга-арыг ажыл-агыйын шефке алгаш, комсомолчулар долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле аныяктар шимчээшкинин организастап алганнар.

ПРАГА. Праганың хоорай транспортунуң албаны солун шенелде чорударынга белеткенип турар. Чаа чылдан эгелеп транспорттуң бүгү хевиринге — автобуска, трамвайга, метрога чорууруну бир хонуктуң билеттин киирген. Садып алганының үезин айтып каан билеттер садар автоматтыг кассаларны тургускулаан. Ындыг «чаңгыс аай» билеттерниң күштүг болурунуң хуусаазы — 24 шак.

Чаа чүүлдү ынчаар киирериңге пассажирлерниң күзээшкиннерин өөренип көөр талазы-биле чоруткан улуг ажыл дузалыг болган. Праганың чурттакчыларының хөй кезии ындыг билеттерни бир ай хуусаалыг кылып каарын күзээн илерээн деп. Праганың транспорт албанының удуртукчуларының бирээзи С. Квоха чугаалаан. Ындыг-даа болза, бистиң кижи бүрүзү бир хүн дургузунда билеттерни он чедир садып апталы билдингир болгай. Хоорайның транспортун үргүлчү ажыглап турар Праганың пассажирлеринге ындыг херегел чаа чылдан эгелеп чок апаар.

БРАТИСЛАВА. Новаки дээр словак хоорайда ЧССР-ниң химия индустриязының В. Пик аттыг комбинадының улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи бедиткен социалистиг хүлээлгелерни хүлээп алган. Олар боттарының арга-курлавырларын эки санап көргеш, пландан ажыр барык 8 миллион крон продукцияны бүдүрүп үндүргени бирги чартык чылдың түңнелдерин анализтеп алганының соонда, химиктер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2 хуу улгаттырарын, 5 миллион хире крон өртектиг чиг этти, материалдарны, одаар чүүлдү болгаш энергияны камнап алырын болгаш ноябрьның 30-ден орай эвесте чедир синтетиктиг шывыгларны болгаш ийзы-бүрү будуктарны ССРЭ-же үндүр садар талазы-биле чыл планын күүседирин шиитпирлээннер. Бо чылдың төнчүзүнге чедир Совет Эвилелинче чылдыынга 7 миллион продукцияны немей чорудар.

(СЭТА).

МОРАТОРИЙНИ ДЕТКИП ТУРАР

ЛОНДОН. Великобританияның далайжыларының национал профэвилелиниң чиңгине секретары Джеймс Слейтер ССРЭ-ниң тайбың эгелекчи саналдарын деткээн. «Ядролуг бүгү шенелделерге мораторийни Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг узатканы чогуур үезинде болган болгаш дайынчылардан могап турупкан кижи төрелгетенни термоядролуг халаптың айыылындан хостаарының оруунга боттуг болгаш дээштиг арганы саналдап турар төөгүлүг улуг ужур-дузалыг базым болур дээрзинге менде кандыг-даа чигзиниг чок», Агрессорга удур ынаныштыг камгалалдыг Совет Эвилели тайбың саналдарны илип үндүрүп тура, чүгле бодунуң улузунуң дугайында сагыш салыышкынын үндүрбейн турар. Мораторий-биле ол эрес-маадырлыг үлегерни көргүзүп турар болгаш бүгү күрүнелерге, ооң иштинде ядролуг чепсээ чок, ынчалза-даа ядролуг месилдежиишкинден когаралга таваржыр улустарга делегейниң айыыл чок чоруун хандырарының оруун саналдап турар. Бүгү чурттарның улустары боо-чепсекти кээргедиринге эвес, а тайбың кады ажылдажылга чорударынга сонуургалдыглар деп, Слейтер онзалап демдеглээн.

ХАРАРЕ. Ядролуг чазылдырыышкыннарга мораторийни узадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпири онза ужур-дузалыг болуп турар. Делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарынга ССРЭ-ниң чаагай туразоруун болгаш чайгылыш чок туружун ол аажок тодазы-биле херечилеп турар. Ол дугайын Вьетнамның Күрүне чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, Национал хуралының даргазы Нгуен Хыу Тхо СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга медеглээн. Ол бодунуң чуртунуң делегациязын Хараре хоорайга доозулган каяа-даа каттышпаан чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының конференциязынга удуртуп чораан. Кажан Рейганың администрациязы боо-чепсеги бүдүрерин улам өстүрүп, ону космос делегейиңче шилчидип, боо-чепсектиң чаа хевирлерин болгаш системаларын калбартып турар байдалга ол хүлээп алдынганы-биле ол практиктиг базым дыка улуг ужур-дузалыг болган.

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкининиң болуп эрткен шуулганынга ССРЭ-ниң конструктивтиг инициативаларын шиитпирлии-биле деткиирин илергейлеттинген, делегей байдалынга ооң салдарының таарымчалыг болуп турары бедии-биле үнелеттинген. Ону бодунуң интервьюзунга Нгуен Хыу Тхо демдеглээн.

Бирги чергелиг ужур-дузалыг бо айтырыгга каяа-даа каттышпазының чурттары сонуургалдыг болуп турарын Харарега болган конференцияның түңнел документилеринге айыткан.

(СЭТА).

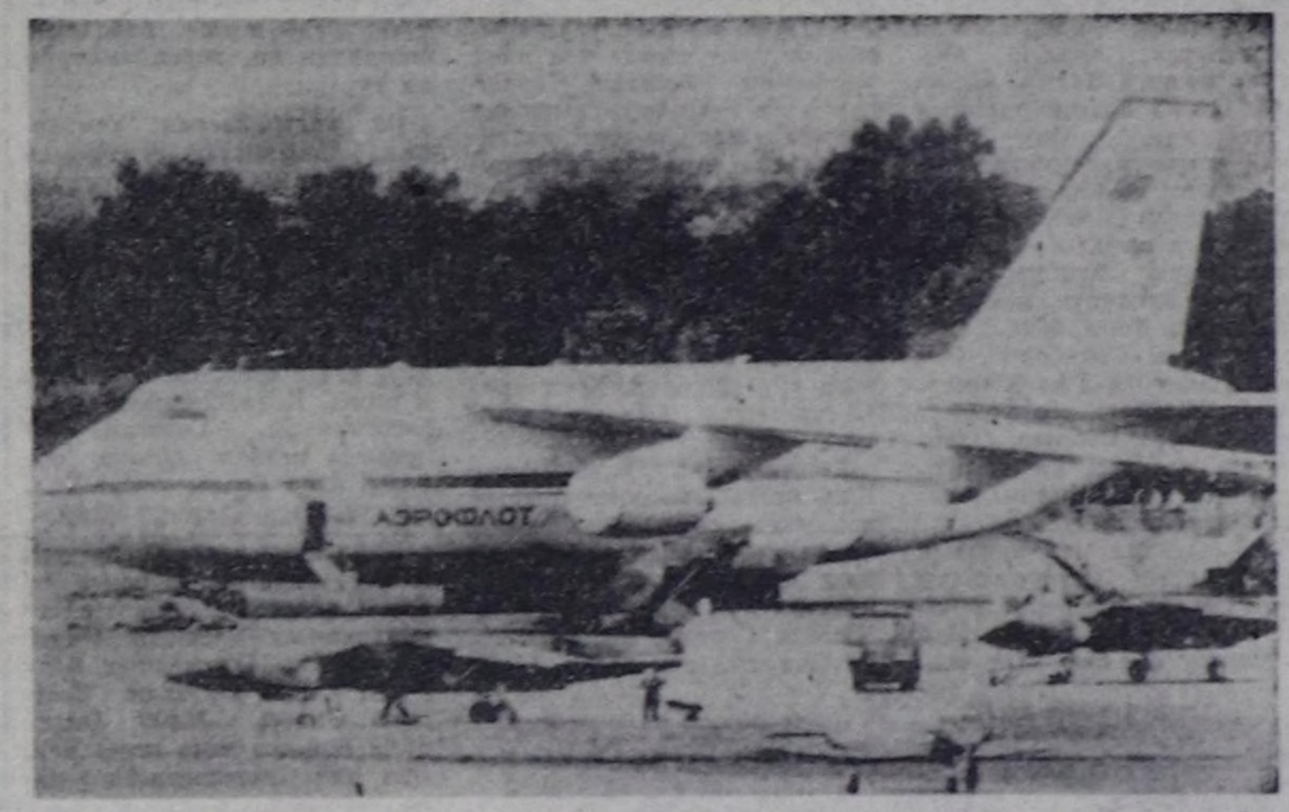

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ. Англияда Фарнборо деп улуг эвес хоорайның чоогунда ужар чүүл техниказының чаңчыл болган эң улуг делгелгелериниң бирээзи ажыттынган. Ында 20 ажыг чурттар, ооң иштинде ССРЭ киржип турар. Делгелгеде самолёттарның болгаш вертолёттарның эң чаа хевирлерин, техниктиг хандырылгаларын болгаш аэродром деригделдериниң чепсек-херекселдерин көргүскен. Совет Эвилелиниң делгеп көргүскени делегейде эң улуг транспорт самолёду болур АН-124 «Руслан» (чурукта) көрүкчүлерниң онза кичээнгейин хаара туткан.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

МУРНУУ-АФРИКА РЕСПУБЛИКА: БАЙДАЛ ЧИДИГЛЕНГЕН

ХАРАРЕ. Йоханнесбургтуң кыдыында хоорай —Соуэтода расисчи ёзу-чурумга удур хелээшкиннерни боо-чепсек күжү-биле базар дээш Мурнуу Африка Республиканың полициязы беш хүн дургузунда чадажып келген. Эрткен субботада болгаш воскресеньеде каргыс шагдаалар митингилер болгаш чыскаалдар эрттирерин болдурбазын оралдашкаш, чыылган кижилерже элээн каш катап от ажытканнар. Ооң түңнелинде элээн каш африканнарны эмнелге черлеринде чедирген. Ол суурже журналистерни ам-даа киирбейн турар. Суурнуң кырында дайынчы вертолёттар ужуптушаан хевээр.

Расистерниң холундан өлген кижилерниң хөөржүдүгелинге элээн каш муң кара кештиг кижилер киришкен соонда, Соуэтоже полицияның болгаш шеригниң кезектерин киирген. Качыгдал хөөржүдүлгезин массалыг политиктиг чыскаалче шилчий берген. Ол онза байдалды солуурун, политиктиг хоругдаттырганнарны хостаарын негээн лозунгнарның адаа-биле эрткен.

Бүгү Мурнуу Африканың шиитпирлезе чогуур айтырыгларының болгаш чуртта чагырга чок күштеп-күчүлээшкиниң чылдагааны — апартеидтиң системазы болур деп, Кейптаунуң архиепископу эрге-дужаалга ону олуртканының ёзулалының соонда чуве чугаалаан, делегейниң Нобель шаңналының лауреады, епископ Десмонд Туту медеглээн.

(СЭТА).

АЛЫКСАК-ЧИКСЕК КИЖИЛЕРНИҢ АМДАЖААН ОРУУН ДУГЛААР

Күш-ажылчы эвес орулганы артык квартиралыг кижилер көвүг хөйнү ап турар. Чижээлээрге, чамдык кижилер өске черлерже көже бергеш, эрги квартиразын броньнаап, аңаа улус чурттадып, хөлезизин ап турар. Чижээлээрге, чүгле Запорожье хоорайга хыналда чорударга, 46 ындыг таварылга болган. Броньнаан квартираларга чурттап турган кижилер бажыңның күрүнее хөлезизинден аңгыда 50 муң рубльди 46 кижиге төлээн болган.

Л. Мовчан деп кижи Кыдыкы Соңгу чүкче чоруурда, чаңгыс өрээлдиг квартиразын броньнаап, аңаа бир кижини чурттадып каап, ооң 2000 рубльди хары угда ап алган.

Токмак хоорайга турган В. Коваленко дээрзи Магадан хоорайда барган, күрүне бажыңында чурттап орар. А. Токмакта бажыңын С. Черныйга берип каан, ол ай санында 7 рубльди төлеп орар, а ол Коваленкога 1250 рубльди баш бурунгаар берип каан.

Е. Евтушенко Забайкальеде чурттай берген. Чоруурда ийи квартиралыг бажыңының бир квартиразынга аныяк өг-бүлени чурттадып каан. Ынчангаш оларга мындыг хол ужүү арттырып каан: «14 айның квартира хөлезизин 500 рубльди хары угда алганым шын, өскезин чурттакчылар ай санында ажаалга кассазында дептеримче шилчидерин хүлээнген».

Запорожье областан чүгле май-июнь айларда бажың хөлезизи дээш күш-ажылчы эвес орулга ап турган 70 ажыг кижи илерээн. Оларның 17-зинге херек кедүргеи.

Мелитополь хоорайга Коваль ашак-кадай боттарының күрүнеден алган чаңгыс өрээл бажыңын айда 65 рубль хөлезизинге берип каап, ада-иезиниң делгем бажыңынга чурттап турганнар. Оларның ийилдирзи шиитгирген.

Хамааты З. Киселёва дүрген байырын күзээн. Ол Запорожьеге чурттап турганы күрүне бажыңын 1000 рубльге садыпкаш, Днепропетровск областче көже берген. Түңнел билдингир — шиитгирген, күш-ажылчы эвес орулгазын күрүнеже киир тырттырган.

Күш-ажылчы эвес орулга алыксаан, шаңнал-мактал чедиксээн улус өске кижиниң кылып каан ажылын-даа үнелевес, ол кижиниң кадыында бодавас таварылгалар база бар. Чижээлээрге, Виктор Лизунков улуг кемдээшкинге таварышкан. Ооң уламындан оорганың чүү ажылдавастай берген. Эмчилер «бүгү назынында шимчевес кижи-дир» дишкен. Ынчалзажок Виктор улуг күштү үндүрүп, хөй эмнелгелерге чытканының түңнелинде кылаштаптар апарган.

Виктор оон кылаштап чораш тайып ушкан. Билинмес буттарының база катап бертине бергенин ол билбээн. Буттар өлүглепип эгелээн. Ийи будун дөзүнден ап каапкан: протез илдигер чер безин артпаан. Дөзүнден чок ийи бут протезеттинмес-даа болган. Ынчан ол боду шимчээр протезтер чогаадып эгелээн. Оозу чедиишкинниг болган: үш муң дүн-хүн дургузунда (он хире чылдар дургузунда) чыдып келген кижи бодунуң чогааткан протези-биле кылаштаптар апарган.

Лизунков боду кылаштаар хөй янзы протезтер кылган. Ону Москваның бир эртем-шинчилел институду мырыңай кайгаан. Эртемденнер ол протезти өөренип көргеш, боттары ону кылып эгелээннер, а чогум чогааткан кижиниң адын боттарының аразында киирбээннер. Ооң түңнелинде эртем институдунуң коллективи ол протезке бир чазыг кылып алган, ынчангаш оларның ажылы түңнел чок болган: комиссия хүлээп албаан.

Лизунков бодунуң чогааткан протезинге автор эрге алыр дээш база бир өске эртем-шинчилел институдунче чагыг киирген. Ол институт ону соңгаарладып туруп берген. Ынчан Лизунков СЭКП-ниң XXVII съездизиниң адрезинге чагаа бижээн. Ол-ла дораан херек өскерилген: ол протезти болгаш оон өске чүгле бутту эвес, холду база солуур дөрт протезти ооң чогааткаңы кылдыр хүлээп алган. Буруулуг улус шупту хемчег алыскан.

Лизунков августан бээр Махачкалаының протез-ортопедия бүдүрүлгезинде ажылдай берген. Эрткен айда ол холдары чок белорус бичии урутга протез чогаадып берген. Ам ол уруг чемин тудуп чип, чүве бижип турар апарган.

Лизунков ам чартыктаан кижилерниң буттарын азы холдарын солуур протезтерни, инвалидтер коляскаларын чогаадып турар.

СЭКП ТК-ның бо чылдың майда хүлээп алган «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер дугайында» доктаалы болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы — чер-чер Советтериниң болгаш өске-даа органнарның чоннуң өнчү-хөреңгизин камгалаар, алыксак-чиксек кижилерниң оруун дуглаар шивээзи-дир. Ынчангаш ону каяа-даа, бажың-балгат айтырыынга база боттандырарывыс албан. Ынчалзажок бо талазы-биле амдаа чедир ажылдавайн турар бис. Чижээлээрге, нормадан хөй чуртталга шөлү дээш төлевирин 1982 чылдың январь бирден өстүрерин ССРЭ-ниң чуртталга хоойлузунуң үндезиннеринде айыткан. Ол айтыышкын ам-даа чедир боттанмайн турар.

Оон ыңай база бир айтырыг. Улуг квартиралыг улус оозун бичии квартирага солуп ап турар. Херек кырында ол солчулга аңаа садыглажыышкын болу берген. Ол дугайында хөй-хөй чагаалар, бижиктер чогуур органнарга кээп турар. Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демисел бо болгаш өске-даа хевирниң артык акша алыр аргазын чок кылырының чепсээ болур ужурлуг.

П. ЗУБКОВ,
область прокурорунуң оралакчызы.
Запорожье хоорай.

УЛУГ-ШЫКТАН ШУШЕНСКОЕЖЕ

Карл Маркс аттыг совхозтуң № 2 хойжу бригадазының составынга сиген кезип турган аныяк ажылчыннар каш хонгаш чымыштыг ажылдажиилеп бичии када чарлып, Саян артынче, Шушенскоеже аъттаныптарлар. Ол аян-чорук ажаа экскурсия эвес... Мал чеминиң белеткелиниң үезинде эки ажылдааны дээш совхозтуң дирекциязы оларны шаңнал кылдыр ындаар чорудуп турары ол.

Михаил Монгушка удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазының составында малчыннардан аңгыда эки дураны дузалакчылар база бар. Чижээлээрге, совхозтуң ажылчыны Сергей Монгуш. Кыжын ол СБФ-те ажылдаар, а чайын хол-биле сиген кезеринге идепкейлиг киришкен. Өөреникчилер Василий Ондар биле Чечен-оол Монгуш боттарының күжүн сиген кезилдези ышкаш белен эвес ажылга шенеп, шыырак дадыгыышкынны алганнар. Оларны звено удуртукчузу малчын Владимир Ондар багай эвес ажылдаан деп үнелээн.

Бригаданың шупту кежигүннери кызымак ажылдап турганында кижи кайгаар чүве чок: мындыг харысалгалыг үеде оон өскээр болбас-даа ужурлуг. Ынчалза-даа бо бригаданың коллективи черле өскелерден дээре ажылдаан. 160 тонна сиген кезип, сарааттаар планын август төнчүзүнде-ле күүседип, мал чеми белеткээрин үргүлчүлевишааннар. Сөөлгү он хонукта безин 30 тонна сиген белеткээр планын ийи катап ажыр күүсеткеннер.

— Аныяктар эр хейлер. Бо хире курлавыр узун кыш эрткиже шыдаар — деп, хоочун малчын Опчут-оол Монгуш сеткил ханыышкын-биле чугаалап орар.

Л. ЧИГАРСКАЯ.
Сүт-Хөл район.

ПЛАСА-ДЕЛЬ-СОЛЬДА БАЖЫҢ

● Дорис Тихерино — революстуг Никарагуада командант деп дээди атты тывыскан хөй эвес херээженнерниң бирээзи. База делегейде полиция начальниги кара чаңгыс херээжен ●

Дорис Тихерино — бөдүүн, ажык арын-шырайлыг шиитпирлиг херээжен. Кара-хүрең карактары арай шагзыргай көрүп орар. Ол—Никарагуада командант дээр дээди атты алган хөй эвес санныг херээженнерниң бирээзи. Ол оон ыңай полиция начальниги делегейде кара чаңгыс херээжен. Командант Тихеринонуң Пласа-дель-Сольда ажылдаар кабинединге ооң-биле чугаалашкан бис. Сандиночу полицияның кол эргелели ында турар. Чуртка корум-чурум үрээшкиннери болганының дугайында бүгү-ле информациялар аңаа келир. Ол бажыңның соңгалары даң чырыыжеге чедир чырык турар. А командантының кабинединге оон-даа үр.

— «Полиция» деп адаар орган бистиң чуртувуска революция мурнунда база турган деп, командант чугаалаан. Ынчаарга херек кырында чул дээрге Сомосаның полициязы хамаатыларның эргелерин камгалаар талазы-биле бодунуң профессионал хүлээлгелерин чүгле күүсетпейн турган эвес, харын диктатураның чарылбас кезээ болуп турган. Организас талазы-биле алырга, полиция оон туржук кедергей банка сурагжаан национал гвардияга бактаап турган болгай.

Сандиночу полицияның мурнунда турар сорулгаларны ниитизи-биле алырга, безин ол хамыктың мурнунда политиктиг сорулга кылдыр бодаар мен деп, ол чугаазын уламчылаан. Чоннуң, чүнүдаз мурнунда, ажылчы чоннуң эрге-ажыктарын камгалаар ужурлуг бис, ол чүл дээрге революцияның эрге-ажыктарын камгалаар дээни ол-дур.

— Сандиночу полицияның начальниги албан-дужаалга мени томуйлап турда, полицияның ажылынга боттуг чүнү кылыптар кижи боор мен дей айтырыгны бодумдан салдынып олурган мен— деп, Д. Тихерино сактып орар. Харыы мындыг болган: чурттакчы чон-биле харылзааны улам улуу-биле быжыглаар, ол харылзааны бистиң ажылывыстың эң чугула кезээ кылдыр көөр.

Кандыг-даа чуртка полиция начальниги болуру — белен эвес херек. Агрессияга үргүлчү таваржып турар Никарагуага— ол хөй катап нарын. Сандиночу революция чүгле чеди чыл болган. Аңаа салгалып арткан хөй санныг айтырыгларның бирээзи — кем-херек үүлгедир чорук — канчаарга-даа сөөлгү айтырыг эвес болгай. Ынчаарга Манагуаны бөгүн Латин Американың эң-не ыржым найысылалы, чурттакчылары хүнлүс-даа, дүне-даа дашкаар үнериндеи кортпас хоорай кылдыр хөөрем чокка адап болур-даа бол, полицияның ажылы-ла хөй. Сөөлгү айларда Манагуага айыылдыг каш-даа кемниг үүлгедиишкиннерни илереткен. Оларның бирээзи —шериг госпитальның складынга болган өрт.

Ол таварылга дугайын Дорис Тихерино мынчаар чугаалап орар.

— Экономиктиг кем-буруулуг үүлгедиишкиннерге удур демисел талазы-биле килдис ыяк истелгениң соонда, кадык камгалал министерствозунга үүлгедип чоруп турган кем-буруулуг бөлүк дээрбечилерни илереткен. Хөй хемчээлдиг эмнерни болгаш дериг-херекселдерни оорлап турганнар. Оларның кемниг үүлгедиишкиннери билдинип келгеш чыдарын эскерип каапп, ызин чажырар дээш эмнер складын өрттедипкеннер.

Экономиктиг кем-буруулуг үүлгедиишкиннерге удур демисел —сандиночу полицияның ажыл-чорудулгазының чаа угланыышкыны. Ол дугайында мооң мурнунда чугаа-даа туруп шыдавас турган, ынчаарга ам Пласа-дель-Сольда бажыңында ажылдап турар кижилер ону революцияның байлааи камгалаар хүлээлгелиг эң чугула ажыл-чорудулганың бирээзи кылдыр көрүп турар.

Никарагуага болбаан кемниг үүлгедиишкиннерни «соңгу» бак ёралыг чүүлдери кылдыр мегелеп көргүзериниң чижектери база бар. Чижээ, сандиночулар делегейде наркотиктер садыглакчыларынга илиг берип турар дээр ниазылыг хоп-нүгүлчү бурудадыышкыннарны АКШ-тың күткүү-биле делегейде нептередип турар. Колумбия чурттуг ийи контрабандисти испан эрге-чагыргалар Мадридке тудуп хоругдаан. Оларны элээдин алырын Истелгениң америк федералдыг бюрозунуң агентилери оралдашкан. «Ак өлүмнү» чажыды-биле садыглаарынга Никарагуаның киржип турарының» дугайында хөйге көзүлдүр медеглелдер кылырын олардан чедип алырын хөөлилээшкиннер болгаш кыжаныышкыннар-биле ол агентилер оралдашкан. Ол нүгүлдүг оралдажыышкын буурап душкен. ыыткыр алгыш-кырыш үнген, ынчалза-даа нүгүлдээшкиннер кампаниязының организакчылары бөгүнге-даа чедир оожургаваанлар. Херек кырында байдал кандыгыл?

— Фактылар кандыгыл дээрге, Латин Американың наркотиктер садыглажыышкынынга кандыг-даа хамаарылгазы чок хөй эвес чурттарның бирээзи — Никарагуа — чурттакчы чоннуң ортузунга наркотиктер ажыглаарын эң эвээш дээн хемчээлге чедир кызырып ап шыдапкан деп, полиция начальниги чугаалап орар. Ынчалза-даа кезээде-ле ындыг турбаан болдур ийин.

Херектиң алыс ужурун алыр болза, наркотиктерни садыглаарындан Сомосаның чазаа аажок хөй орулгаларны ап, байып турган болгаш ооң-биле кады политиктиг ажыл-чорудулгадан, революстуг демиселден аныяктарны чардыктырарының чепсээ кылдыр ону ажыглап турган. Ынчанмыже чонга удур ёзу-чурум ол коргунчуг чүдекбак чорукту Никарагуага хөрлээлендирип шыдаваан. А революция ниитилелдиң алызындан арыглакчы күжү апарган. Ынчангаш наркотиктер ажыглаар чорук ол чуртта социал айтырыг кылдыр турбайн турар.

Аныяктар ортузунга кем-херек үүлгедир чорукту болдурбас талазы-биле ажыл-херек кандыг байдалдыг чоруп турарын деп, командантыдан айтырдым.

— Кем-херек үүлгедир чоруктарның улуг болгаш айыылдыг чылдагааннарының бирээзи барын талакы аажы-чаңның, хамыктың мурнунда кинонуң салдары болуп бар чыдар. Ниитиниң корум-чурумун үрээн аныяк кижилерниң аразынга санал-оналдар алыышкынын чоруткан бис. Таварылгаларның хөй нуруузунда харыылар кичээндирикчи бүдүштүг, чаңгыс аай болган: кем-херек үүлгедиринин чылдагааны болгаш аргазы америк фильмни көргениниң соонда тыптып келир болган. Оларның бирээзи — долгандыр турар байдал дээрзи билдингир. Бистиң сан-медээлерис-биле алырга, чуртта социал кадык эвес аажы-чаңныг бүдүн чартык муң оолдар болгаш кыстар бар. Оларның хөй нуруузу кемниг үүлгедиишкиннерни кылган азы кылырының кес кырында турар. Ол аныяк кижилерниң нургулайы-ла социал талазы-биле мөөү чок өг-бүлелерге өскен азы ада-иелерин оксунган кижилер болур. Элээдилер ортузунга корум-чурум үрээр чорукту болдурбазы — социал чугула айтырыг, а ону чедиишкинниг шиитпирлеп турар бис дээрзинге бүзүрелдиг бис. Бистиң күжүвүс — боттарының ээлчээнде бистерни боттарының камгалакчылары кылдыр көрүп турар чоннуң эң калбак кезектеринге даянып турарывыста—деп, полиция начальниги түңнелинде чугаалаан.

Сандиночу полицияның кол эргелелинден караңгылай бергенде үнуп чоруткан мен. Хүн хөл артынче ажытталып, кудумчуларга шимчээшкин оожумнап бар чораан. Найысылалдың ээлчеглиг ажыл хүнү доозулган. Бажыңдан чоруптарда өрт көрдүм. Пласа-дель-Сольдуң бешки кадында Дорис Тихеринонуң ажылдаар кабинединиң соңгазы аажок чырып турар болган.

М. БАКЛАНОВ,
ПМА-ның бодунуң корр.

Культура ажылдакчызының дугайында

ОЛ КАНДЫГ БОЛУРУЛ, АҢАА ХАМААРЫЛГА КАНДЫГЫЛ?

Күш-ажыл кижини каастаар. Хөгжүмчү, тудугжу, дарган, суггатчы, аштакчы дээш кымны чок дээр. Кандыг-даа мергежил бердинишкинни, чүткүлдү негээр. Оларны ак, кара, эки, багай деп ылгаары берге. Ажыл бүрүзү ажыктыг. Чүгле сеткилинге таарыжырын шилип алыры—кижи бүрүзүнүң хереэ. Кежээ болуру — кижиниң эң эки талазы. Мөзү-шынарының код хемчээкчизи база ол.

Мергежил аайы-биле чепсек-херексел аңгы-аңгы. Чогаалчының ,демир-ужуу, аңчының боозу, бызаанчының балдызы, суггатчының демир-хүүрээ... Олар эдилеп турар кижилеринге эргим, үнелиг. Уран чүүл кижилери мергежилиниң бедиинге чедер дээш хөй дериг төгер. Күш-ажыл-биле оларның харылзаазы бот-боттарын немежип, байытчыр.

Өскелерниң ажыл-ижин үнелеп билири, аңаа шын хамаарылга база культураның деңнелин чугаалап турар. Чижээ, кара ажылды багай деп санаарлар бар. Кадарчылаарындан, тудугжулаарындан боттарын бедик көөр аан. Эскерип чоруурумга, уран чүүл кижилериниң дугайында бир янзы бодалдыглар база бар болду. Ынчангаш бо айтырыгның дугайында солун арнынга чугаалажып, эш-өөрүң санал-бодалын дыңнаар бодалдыг мен.

Хемчик хемниң кыдыынга аныяктар хүнүнге тураскааткан слёт эрткен. Бот-тывынгыр артистер аңаа киришкен. Жанр аайы-биле конкурс-маргылдааны эрттирерииге культура ажылдакчылары дузалашкан. Белеткелдерге ээзаш эвес үе үнген. Ыры, танцы үдээр, өөредир ажыл белен эвес болгай. Районнуң бир улуг организациязының удуртукчузу баянга үдеп бээрин дилээн. Мен күзелдиим-биле чөпшээрештим. Баргаш, баян айтырдым. Даштындан көөрүмге, эки кеттинген, культурлуг кылдыр көстүр хереэжен бир кижиге айтыышкын берди:

— Чүү дээр ийик, ол «кара хемнү» эккеп беринер, оолдар.

Мен арай эпчоксунуп, баян дээрге культура ажылдакчызы кижиниң амыдыралының чарылбас эдеринчизи, күш-ажылчы чепсээ, чараш үннүг хөгжүм херексели-дир дээрзин угаадырын кызыткан мен. Харыы база доңгун болган:

— Хөмден кылган чүвени хөм дивейн. Дырышкак кара хөм-не-дир харын!

Ооң соонда оларга ойнап бээр ниит күзелим өшкен, херээмге кара даш турупкан. Мындыг байдалга хөгжүм ойнаары берге болган, чорупкан мен. Ындыг утказыг чугааларны бо-ла дыңнаар болгаш сеткилге дээптер. «Баян дээрге ак хаан үезиниң, эрги шагның хөгжүмү-дүр» дээн сөстерни кижи дыңнаарга, сагышка дыка эпчок чорду. Азы музыка дыңнап, үнелеп билбес, ниити деңнели куду кижилер ынчаар бодаар боор чүве ийикпе. Ол кижилерниң өске улуска, ылангыя аныяктарга, салдары улуг. Ындыг чугаа дыңнааш, кижи бузурел-даа болгай.

Техника талазы-биле парып чогаалдарны-даа баянист-композиторлар бижип турар. Орус болгаш делегей классиказының эң эки чогаалдарын, симфония болгаш хылдыг хөгжүмге бижээн чогаалдарны баянга күүседириниң бүгү аргалары бар. Алдарлыг улусчу хорларны баян үдеп турар. Культура бажыңнарында, клубтарда, кызыл-буluңнарда көрүлделер ол чокта эртпес. Аныяк-өскенниң өг-бүле туткан кудазынга, чаш уругнуң доюнга лириктиг узун, хоюг ырлар баян чокта ырлаттынмас, вальс, танго танцылаттынмас. Баян кижиниң муңгаралын чазар. Дарган кижиниң дөжүзү дег, хөгжүмчүнүң бо херексели эвээжеп турар. Баянистер база тывылбастаан. Дошпулуур, мандолина, чеди хылдыг гитара база ийиги чергениң эт-севинче шилчип турары хомудаачыг. Шаанда клубка кежээлерни бо хөгжүм херекселдериниң күжүг-биле эрттирип турганын сактыр-дыр мен.

Ажылчынның мергежилиниң кандыызының-даа ылгал чогун чугаалаан мен. Культура шугумунга хөй-ле чылдарда ажылдап келдим. Клуб улуузунда ажыл чүү боор, баян шоер ол-ла, чок болза чер кезип сииленнээр дээр бодалдыглар безин бар. Кандыг-даа бүдүрүлгеге кижилер-биле ажыл бирги черге турар ужурлуг. Кижилерниң салым-чаяаның ажыдар, бот-тывынгыр уран чүүлдү сайзырадыр, чоннуң хостуг үезин чоп организастаар ажыл кичээнгейниң төвүнге турар болза, чедиишкиннинг ажылдаарының үндезинин тургустунар. Бо-ла бүгү ажылдарга клуб ажылдакчыларының үлүү эвээш-даа болза бар. Дүн-хүн дивес, чымыштыг иштиг бо кижилерни сиген, тараа шөлүнге-даа, кыргылда пунктузунга-даа көрүп болур. Агитбригада чедер-четпестерни илередиринге дузалыг. Чон-биле ажылдаары хүндүлүг-даа, харысалгалыг-даа. Клубтарга, стадионнарга масса-политиктиг ажылдың организакчылары база культура ажылдакчылары болгай.

Концерт, шии белеткели — белен эвес ажыл. Чай чок ажылдап турган улусту «эрттенген театрның артистери» деп сөглээр. Ооң баштак-даа тоотуг боор, бо дээрге аңаа кочулаашкын-дыр.

Культура ажылдакчызының хостуг үези эвээш. Күш-ажылчы коллективтер-биле ажылдаар апаар. Көрүлде үезинде уурук-суурук кээр чорук бистиң ажылывыска нарын байдалдарны тургузуп турар. Улус шуут чыылбайн баарга, хей-ле ийи шак манап-манап чаныптар таварылгалар турар. Орай дүнге чедир туруптарывыс чажыт эвес. База-ла өг-бүлелиг, ажы-төлдүг, азыраар малдыг улуска мынчаар ажылдаары берге. Удуртукчулар бо ажылче сагыш салбас, сээң хереэң-дир, сен харыыла дээр хөөнүг боор.

Культура ажылдакчызы кижиниң сонуургалын барымдаалавайн баар. Концерт эрткен соонда, сээң-биле мендилешпейн-даа баар. Кижиниң үндүрген күжүн эскербес, үнелевес боорга, хомудаачыг-даа. Болчур сеткил-биле-даа эвес, культура ажылынга хамаарылганы өскертир сорулга-биле бо чүүлдү бижидим. Шупту-ла кижи кызымак ажылдавайн турар. ажылынче сиипикпес, ийи, чаңгыс төлеп чок эштеривис-биле эки кижилерни чаңгыс чадага база тургузуп болбас. Эки кижини эки деп, багай кижини багай деп солуңнарда бижип турар болгай. Ниити чаңгыс аай үнелел тургуза бээрге, ол шын эвес.

Мооң үстүнде айытканым сөстерни улус аразынга кайы хамаан чокка чугаалап турар. Ол чүл дээрге культура ажылдакчызы кижиниң ат-алдарын аныяк салгал мурнунга куду базып, оларның кижизидикчи ажылын үнелевейн турары-дыр. Культура-спорт комплекстери тургустунуп, чон-биле ажылдың арга-хевирлери чаартынып турар бо үеде чаа кижини кижизидеринге культура албан черлериниң ролю улгаткан. Оларның харысалгазының улуун партияның XXVII съездизинге айыткан. Сөөлгү үеде клуб албан черлерин болгаш спорт дериглерин чөп ажыглаарынга, сонуургал аайы-биле каттыжыышкыннар болгаш клубтар тургузарынга хамаарышкан чугула доктаалдар хүлээп алдынган. Бо хемчеглер культура ажылдакчыларынга хаары бүзүрелди болдуруп, чогаадыкчы ажылдаарынче, өске организациялар-биле бир демниг болурунче оларга орукту ажыдып, культура ажылынга кичээнгейни күштелдирген.

Б. ЧҮЛДҮМ-СҮРҮҢ,
улусчу театрның режиссёру, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.
Бай-Тайга район.

РЕДАКЦИЯДАН:
Культура ажылдакчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар чер-черде тургустунган бе? Оларга хамаарылга кандыгыл? Кадрларны ажылга бижиглаар талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл? Күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-нийти организацияларның культура ажылдакчылары-биле харылзаазы кандыгыл? Культура-спорт комплекизиниң ажылынга чүү шаптыктап турарыл? Бо айтырыглар талазы-биле силерниң санал-оналыңарны манадывыс.

А. КРЕСТЬЯНИНОВТУҢ «Бичии музыкант» деп фотоэтюду.

·СПОРТ·СПОРТ·СПОРТ·

ААЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Кызыл, Абакан, Минусинск, Черногорск болгаш Саяногорск хоорайларының аразында эртип турар «Найырал» спартакиадазынга киириштир футболга маргылдаа найысылалдың стадионнарынга дыштаныр хүннерде болган.

Спартакиадага футболдан аңгыда база спорттуң 6 хевири: волейбол, стол теннизи, шыдыраа, чиик атлетика, баскетбол болгаш мячилиг хоккей хамааржыр. Маргылдаалар аңгы-аңгы хоорайларда эртип турар. Чижээ, Саяногорскиге апрельде эрткен волейбол маргылдаазынга бистиң командавыс дөрткү черни ээлээн. Июньда Абаканга болган чиик атлетика, стол теннизинге маргылдаага Кызылдың спортчулары абаканчыларга аштыргаш, ийиги черже үнген. Ынчалза-даа Черногорскиге бистиң шыдыраачыларывыс чедиишкинниг ойнааш, тиилеп алган.

Футбол турниринге 4 команда киришкен, Черногорскиниң командазы келбээн. Сөөлгү чылдарда бистиң командавыс Саян артындан удурланыкчылар-биле ужурашпаан болгаш бо оюнга кожаларының оюнун, белеткелиниң деңнелин көөрү чугула болганы чугаажок. Ынчангаш абаканчылар-биле баштайгы оюнну Кызылдың футболистери дидим эвес, деңнелинден куду ойнаан болгаш 1:4 санга уттурганнар. Минусинскиниң командазы-биле оюнга бистиң футболистеривис белеткел талазы-биле удурланыкчыларындан дудавайн турарын билип, шимченгир, дидими-биле ойнааш, 2:1 санга удуп алыр аргалыг болган.

Турнирниң эң-не шыырак киржикчизи Саяногорскиниң футболистери-биле кызылчылар барык дең аргалыын көргүзүп, чидиг демиселди чорудуп турган, чүгле оюнуң сөөлгү кезээнде эштиг үелерин ажыглаваанындан 2:4 санга ойнадыпкан. Арткан ийи команданы Абаканның, Минусинскиниң командаларын Саяногорскижилер кайызы-даа 3:0 санга удуп алгаш, чемпион болганнар. Ынчангаш түңнелинде ийиги черде Абаканның, үшкүзүнде Кызылдың командалары үнген.

«Найырал» спартакиадага киириштир баскетболга маргылдаа Минусинск хоорайга октябрьда болур.

В. ХОПРОВ.

КӨРНҮРҮ КҮЗЕНЧИГ

Чөөн-Хемчик районнуң аныяктары база улуг-даа назылыглары спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге дыка хандыкшыглар. Тыва хүреш талазы-биле хоочун мөгелер Аскиров Мандан-оол, Моңгуш Доруң-оол, Моңгуш Чылбак-оол болгаш аныктар Алексей Хомушку, Алдын-оол Куулар, шыдыраачылардан Владимир Сарыглар оларга чон чоргаарланыр. Районда спорт школазында аныяк тренерлер волейболга, хостуг хүрешке школачыларны өөредип, янзы-бүрү маргылдааларны дыштаныр хүннерде организастап турар. Ындыг-даа болза ооң хандырылгазы, ниити эрттирип турары организас чок, чижээ, тыва хүреш чайгы үеде дыка солун, а бисте ону эрттириптер тускай стадион-даа чок. Бичии сайзыг шөлчүгеш бөр-даа болза, кажан маргылдаа үезинде кап-даа кижи кемдей бергенин көрдүм. Чижээ, бо чылын күш-культуржулар хүнүнде чаъс чагган, кижилер баш суггар чер тыппайн, № 1 школага чагланганыш тургулаан. Чайның изиинде девээлиг, чаъстыг үелерде чагланктыг черни чүге кылып ап болбас деп? Хоорайның үстүү бажында ырак эвесте кончуг улуг шык, ногаан шөл бар.

Оон ыңай байыр, чыскаал, маргылдаа үезинде буфет, суксун аймаан чугаалап-даа хереэ чок. Кижилер шилдерле суг кудуп алган чоруп турар. Орта буфет, ларёк чүге тургузуп болбазыл?

Бо четчестерни кажан эдип ап болур ирги бис? Чайгы ногаан театрны, спорт шөлүн кылыр үе келген.

О. СЮР-ООЛ,
чолаачы.

КАСПАРОВ—КАРПОВ

Делегей чемпиону ат дээш удук негежириниң маргылдаазы уламчылап турар. Он үшкү салыгда оюн 40-ги көшке чедир үргүлчүлээн. Грюнфельд камгалал-биле эрткен ол салыг улуг сонуургалды болдурган, ынчалза-даа байдал сөөлгү көштерде бөдүүнчүй бергенинден удурланыкчылар хайымга дугурушкан.

Он дөрткү салыг эгелээринге чедир Каспаров ойнаар столунга мурнап чедип келгеш, боданып орган. Хол туттуп мендилешкен соонда, «тулчуушкун» эгелээн. Он чедиги көшке чедир олар дыка дүрген ойнааннар. Карпов 22-ги көшту 40 минут боданган, а Каспаров 23-кү көшке шак чартыы хире боданган. Чидиг демисел оон эгелээн.

Делегей чемпиону Каспаров 31-ги көште шиитпирлээри берге байдалды Карповтуң мурнунга тургускан. Ойнаар шагы база эвээжээнинден Карповтуң байдалы бергедээн. 41-ги көште оюнну соңгаарлаткан турган. Карпов он дөрткү салыгны чедир ойнавайн бодунуң уттурганын дыңнаткан. Сан 8:6 апарган. Мурнунда Каспаров.

Он бешки салыг дүүн болган.

(СЭТА).

Бижикчи айтырыгны тургузуп тур

ШИИТПИРЛЕТТИНМЕС БЕ?

Тываның национал хөгжүм херекселдерин чаартып, сайзыраңгайжылдар дугайында айтырыг тургустунуп келгенден бээр үжен ажыг чыл ажа берди. Ону «Шын» солунга бижип, радиога дамчыдып, телевидениеге көргүзүп келген эш-өөр-даа хөй. Оларның-биле кады мен база киржип келдим.

Хөгжүм херекселдерин кылып чоруур кижилерниң ажылдарының делгелге-көрүлделерин эрттирип келген. Оларның кылдынган хевирлери национал хевээр-даа болза, үннери чавыс, хемчээлдери чаңгыс аай эвес.

Кандыг-даа өөредиг бербес, ажык чок семинарлар база эртип турду. Чүге дээрге семинарга ажыглаар музыка херексели бар эвес. Ооң киржикчилериниң арга-дуржулгазын солчур чаазыннар ереэл чок. Хөгжүм херексели кылыр материал чокта кандыг практиктиг дуза чедирер боор.

Хөгжүм херекселдерин чаартып сайзыраңгайжылдар дээш аңаа бердинген, оларны кылып, шенеп, бодап турар улус бисте хөй болгай. Чижээлээрге, Бай-Тайгада Х. Идамчап, С. Тойлу, К. Балган. Барыын-Хемчикте Х. Биче-оол. Сүт-Хөлде О. Маржымал, М. Дакпай, Улуг-Хемде А. Идам дээш оон-даа өске мастерлер чогаадыкчы ёзу-биле чаа дилээшкиннерни кылып турар.

Бодум хуумда бо ажылды үжен чыл чыгыы кылып, канчаар кылза бедик шынарлыг болурунун дугайында бодап, чамдык шенелделерни кылырын оралдашкан мен. Кылдынган ажылдарның хемчээлдери чаңгыс аай турары күзенчиг деп санап чоруур мен. Чижек кылдыр игилдиңы белеткээрин өске эш-өөр-биле сүмележикседим. Игилдиң хөрээнин узуну 48 см, доорасы 24 см, мойну 42 см, адаккы, үстүкү, ийи быжыглал 8 см, бажының узуну 14 см болур. Ийи кыдыгның артының аразынга «киирер ыяшчыгаш-биле кады 6 кезектен тургустунар. Оларның чугазы: арынның болгаш артының 0.6 мм, кыдыглары 0,3 мм. Ол ышкаш биче игил, тенор, контрабастың бүгү кезектери тус-тузунда чаңгыс аай хемчеглерлиг. Дошпулуурну, бызаанчы, чадаганны кылыры база ындыг хевирлиг.

Хөгжүм херекселдериниң диапазонун улгаттырары-биле игил, дошпулуурну үш-үш хылдарлыг, чадаганны 7, 9, 12, 17 хылдарлыг кылып, оларны бедик шынарлыг болдурарынче кичээнгейни угдывар.

Тыва хөгжүм херекселдерин өске черлерге кылдыртыр дээш хөй акша-херекти чарыгдап үндүрүп келгенивистиң чаңгыс чылдагааны тускай мастерская чок болуп турарывыста деп чүвени дорт чугаалаар үе келген. Мааңа улуг ордунуң херээ чок. Шала бичежек бажың болза четчир. Ону амыдырал безин бадыткап турар ышкажыл. 1943-1944 чылдарда Чаа-Хөл чурттуг Олчамай дээр кончуг шевер, чазаныр кижи турган. Р. Г. Миронович чагыг киирип, сүме берип, кады ажылдааш, бызаанчы-альт, бызаанчы-тенор, игил-контрабас, чеди хылдарлыг 2 чадаган кылдырган. Игилдүш, бызаанчылар дөрт-дөрт хылдарлыг. Ол хөгжүм херекселдери кайгамчык эткир болган.

1955 чылда Москваның төп мастерскаязынга В. Родинге киирген чагыг ёзугаар ол мастер 12 кижи ойнаар хөгжүм оркестрин кылгаш чорудупкан. Бичии игилдерни кеш-биле шакпаан, демир хылдарлыг, үнү тывазывас, кыжыраң дээш оон-даа өске чылдагааннар-биле ээзинге дедир эгиткен.

Хөгжүм херекселдерин чогаадыр Вячеслав Родинниң мастерскаязынга чораан мен. Аңаа дузалаан боол, ооң ажылдарын кады кылчып, бүдүү хайгаарап, улуг, биче хемчеглерни өөренип, ыяш чонар херекселдерни канчаар ажыглаарын, кандыг ыяштарны кая хереглээрин, канчаар будуурун дээш оон-даа өске аргаларны көрген мен. Бо мергежилге кым-даа өөренип ап болур аргалыг.

Бо чижектерге үндезилээш, мээң чугаалаксап турар чүүлүм чүл дээрге, хөгжүм херекселдерин сайзыраңгайжылдар дизе, бир-ле дугаарында оңу кылыр оран-сава, бажың херек. Бөдүүн арат Олчамайның бедик шынарлыг хөгжүм херекселдери кылып турган «мастерскаязы» бодунуң өө болгай. Мастер В. Родинниң ажылдап, чурттап орар чери ийи аал ишти чурттаар чаңгыс каът ыяш бажың. Ооң бир чартыы —мастерская.

Моон алгаш көөрге, Кызыл хоорайдан ийи аал ишти чурттаар хире бажыңдан мастерская ажыдарынга тускайлап, бо айтырыгже сагыш салыры Тыва АССР-ниң Культура министерствозундан негеттинип турар. Бир эвес ындыг мастерскаяны ажыдып алыр болзувусса, хөгжүм херекселдери кылып шыдаар аныяктар бисте эндерик. Тодаргайлаарга, кандыг-даа станокка чүнү-даа чондуруп билир, кандыг-даа ыяшты эптеп, чазап, каастап, сиилбип билир мергежилдиглер хөй болгай.

Национал хөгжүм херекселдерин кылыры нарын, берге. Ынчалза-даа аңаа кедергей улуг оргээ херегленмес, а хол иштиниң үүрмек херекселдери-биле ажылдаарынга таарыштыр дериттинген бажың мастерская кылдыр ажыглаттынып болур.

Д. ШАКТАР,
бот-тывынгыр композитор.

Бо чылдың августа Сүт-Хөлдүң ырак одарларында малчыннарга чораан бис. Үстүү-Ишкин. Кадыр даглар ында. Кызаа болгаш шапкын суглуг хем. Ону өрү алзы аргыжар орукту кыдып каан. Хемниң суун сес-даа катап кешкен бис. Ийи кадыр сынның унунда Хаттыг-Чазы деп черде үш чүс ажыг өшкүнүң кадарчызы Моңгуш Доржуевич Биче-оолдуң аалы бар болду. Ооң кадайы малчын Рая Хеймер-ооловна Моңгуш сес уруглуг бис деп чугаалай-дыр. Оларның өөнүң даштын ак пес-биле шып каан. Иштинде чараш кожегелиг.

Чыл санында мал ажылын хөгжүдеринге күш-ажылчы үлүүн киирип, кызымак ажылдап чораан улус болду. Мал ажылынга он беш чыл болганнар.

Кадарчы аалдың уругларының бирээзи чоокта чаа ийис уругларны божаан. Чараштыр эдип каан орун кырында оларны дөмейлештир кавайлап каан. Дөмейлешкек чаштар удуп чыдыр. Олар бурунгу тыва кавайларда.

Ол аал Ишкинниң кыдыында. Шапкын агымныг хем шууган, шуралыктап бадыпла чыдар. Өгнүң чанында бир угбай саггап сүттү машинага тыртып олур. Хоюг өреме чиңгежек кылдыр бадып турду.

Хемни ээн өрүлей бээрге, Ишкинниң малчыннарының медпунктузунуң бажыңы бар. Ооң чанында малчыннар база чурттап турар. Эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Чанчык Ооржак мында чээрби беш чыл ажылдаан. Ырак черлерде малчыннар маңаа кээп, кадыының байдалын шинчидип ап, херек эмнерин ап турарлар.

Бо кадыр-каскак хемнерниң малчыннары шупту мал чемнериниң белеткелинде киржип турар. Ишкинче агып кирген Хүүректигдеп бар чор бис. Калбак ногаан аргаларла мында.

— Сүт-Хөлдүң арты талазында чоруп турарывыс бодеп, кады чораанывыс Соскур-оол Кыртышпанович тайылбырлады. Солагай талавыста калбак сынны өрү алзы үнер болза, Сүт-Хөлдүң чанынга баар—дей-дир.

Кара-Хүүректигни эрткеш, Ак-Хүүректиглеп чоруп ор бис. Аалдарның бирээзинге кирериивиске Эрес-оол Ондар суг болду. Ол малчын бодунун сигген кезиин чоруткан. Светлана Ондар, Майя Ондар дээш оон-ла өске кедек черниң ажыл-ишчилери-биле таныштыкан бис.

Ында Ондар Көшкен-оол 300 ажыг баш сарлыкты кадарып турар. Бо чылын чүс баш сарлыкка онаaштыр тозан бызааны алган. Мал чемнериниң белеткелинде киржип турар малчын Даваалаң Шалдаң-оолович Сат 23 чыл дургузунда өшкү кадарган. Бо чылын олар 300 ажыг баш сергелерни менди кадарып турарлар.

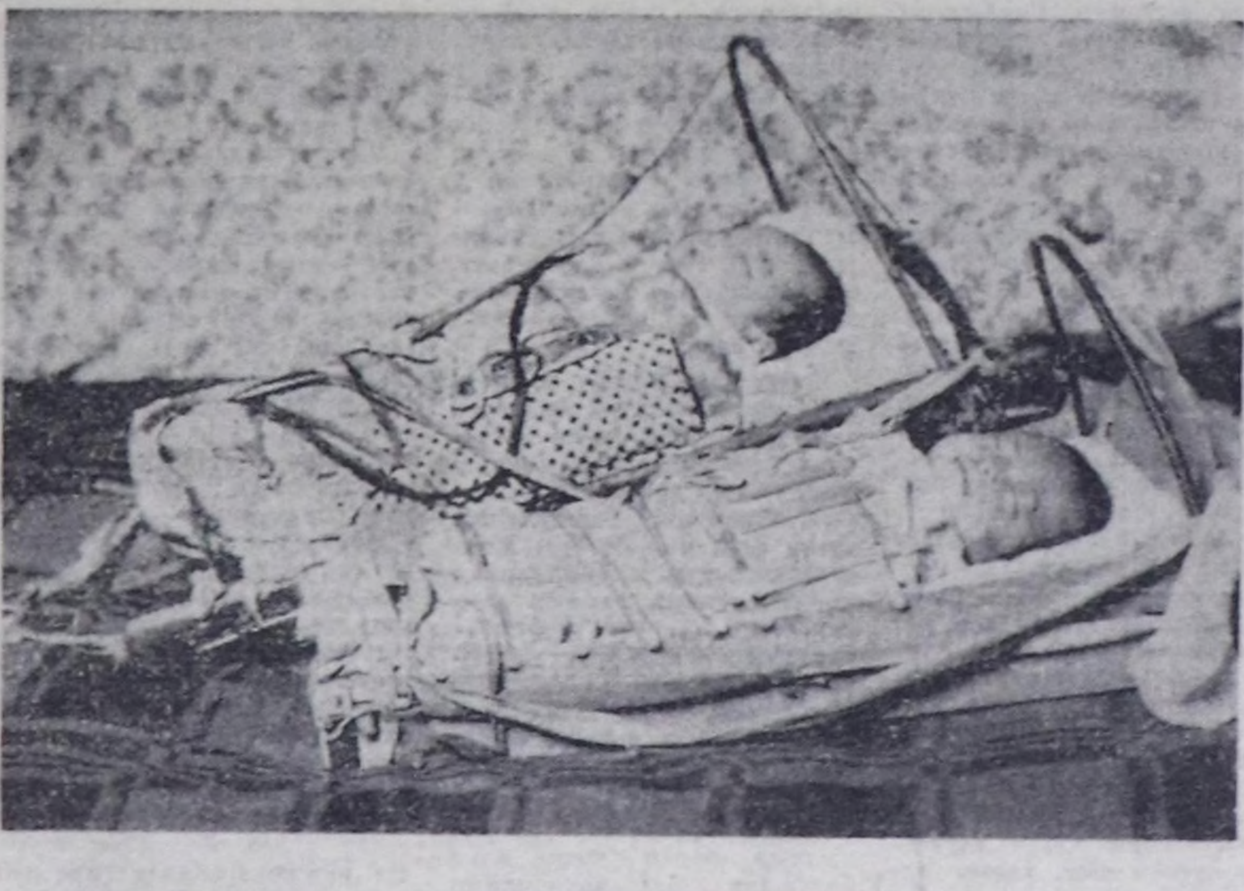

ЧУРУКТАРДА: Ишкинниң малчыннарының эмчизи Чанчык Ооржак; кавайда Ишкин чурттуг ийистер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Улуг панельдиг бажың тудуунуң чаа негин ажыглалга киирген-биле холбаштыр **ӨӨРЕДИЛГЕ-КУРС КОМБИНАДЫ** ажылдан дашкаар өөредири-биле дараазында тускай эртемге өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Демир-бетон конструкцияларл эптээринге монтажник.
2. Электри каңнакчызы.

Өөренир хуусаазы 6 ай. Өөренип турар үезинде айда 76 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр.

Өөредилге 1986 чылдың сентябрь 22-де эгелээр.

Херек документилер: бижириишкин, паспорт, шериг биледи, күш-ажыл дептери.

Өске черлерден курстарга өөренири-биле келгеннерге ниитиниң чурттаалга бажыңы бээр.

Айтырыгны дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу 76, трестиң кадрлар килдизи, телефону—2-32-83, 2-27-02.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 — Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы. 9.00 —«Сатурнинуң аштырганы». Уран-чечен фильм. 10.35 —«Билдингир-даа бол, элдептиг». 11.35 — «Чүүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 12.05 —Док. фильмнер. «Портрет», «Орук бедирлери». 12.50—12.55—Медээлер. 14.30 —Медээлер. 14.50—«Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «Чаартылганың үези», «Черге бараан бодур», «Шөлге өре». 15.50 — Черде, дээрде болгаш далайда. 16.25 — «Бөгүн кедээ клубта». 16.55 —Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.25 —Док. фильм. «Алдын холдуг мастерлер». 17.45 — «Эң-не, эң-не, эң-не...». Мульт-фильм. 18.05 —«Сөглээн сөскерткен ышаш». 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — ТТ-ниң экранынга эң баштай «Тиилелге соонда тулчуушкун». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.30—Джаз панорама. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00—00.50 Бут бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. «Шахтёр —«Динамо» (Киев). Донецкиден репортаж. Чапсарда (23.45) — Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Малхасянның миллионнары». Док. фильм. 8.35 —9.35 Музыка. 2 класс. П. И. Чайковскийниң баледи. 9.05 — 12.10 Испан дыл. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. 9 класс. Индустриализацияже угланыышкын. 10.35 — 11.40 Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 9 класс. Кииринде дамчыдылга. 11.05 —«Диплом алыр эрге». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.40 —Кижи. Чер. Октаргай. 13.25 —«Халажыгда полковник». Уран-чечен фильм. 15.05 —15.10 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —«Шыяанам». Бирги классчы уруг дугайында хөгжүмнүг тоол. 18.20 Уругларга фильм. 18.35 —«Бот-тывынгыр композиторларның ырлары». 19.00—Док. фильм. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». Программада: Медээлер. «Аъш-чем программаазы—бүгү ниитиниң хереэ». Кызыл, Таңды, Каа-Хем районнарының «Тиилелге», «Россия», «Бурунгаар» совхозтарында күскү дүжүт ажаалдазы эгелээниниң дугайында репортаж. «Бойдус камгалалы — бүгү ниитиниң хереэ». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар», «Тооруқ шыкпыыш». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15— «Чайганышкынның тывызыктары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.35 — «Бурунгаар инструментилерниң чалыыткалы». 21.00—«Үе». 21.35 — 22.55 «Он ийи сандай». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник № 151 9.30, «Русь изначальная» (1, 2 сериялары) 11.00, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вий» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сентиментальное путешествие на картошку» 15.02, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Удивительная находка или Самые обыкновенные чудеса» 9.40, 13.10, «Мой дом на зеленых холмах» 11.10, 15.00, «Этот безумный, безумный, безумный мир» (1, 2 сериялары) 16.50, 19.50 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Говорит Москва» 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Приказано взять живым» 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. Чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус чылыг. Чамдык черлерге казыыр 3-тен калар 2 градус болур. Хүндүс 18—23 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар. Чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 3—5 градус чылыг, хүндүс 20—22 градус чылыг болур.

«Шын» Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3358.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00211